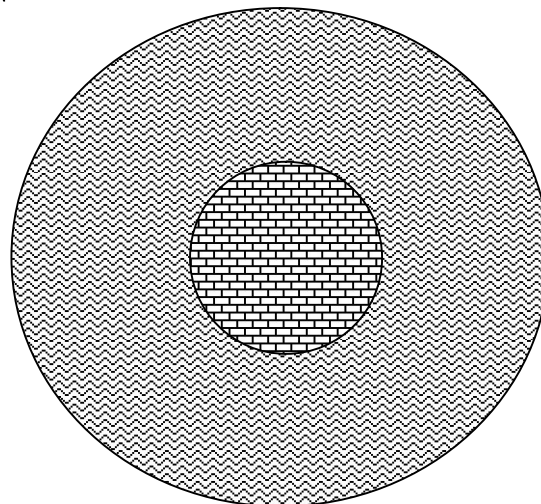
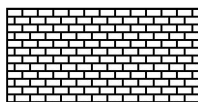

ФАНЕТИКА

ГАЛОСНЫЯ НАЦІСКНЫЯ ГАЛОСНЫЯ

ГАЛОСНЫЯ, АГУЛЬНЫЯ З ЛІТАРАТУРНАЙ МОВАЙ
[i], [ы], [a], [o], [y], [e]

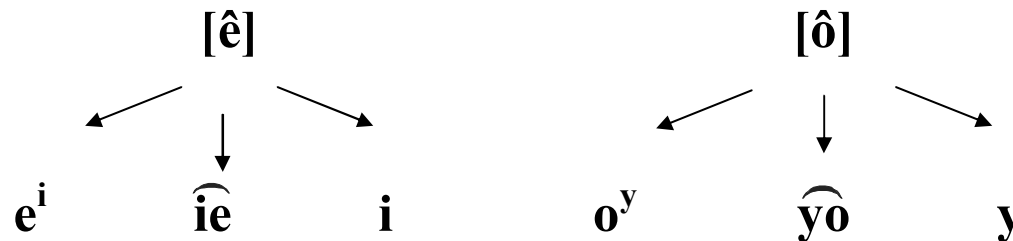

ТЫПОВА ДЫАЛЕКТНЫЯ ГАЛОСНЫЯ
[ê] ([iê]), [ô] ([yo])

АРТЫКУЛЯЦЫЙНЫЯ ХАРАКТАРЫСТЫКІ ГАЛОСНЫХ ФАНЕМ

РАД ПАД'ЁМ	ПЯРЭДНІ	СЯРЭДНІ	ЗАДНІ
ВЕРХНІ	[i]	[ы]	[y]
СЯРЭДНЕ- ВЕРХНІ	[ê] ([ie])		[ô] ([yo])
СЯРЭДНІ	[e]		[o]
НІЖНІ		[a]	

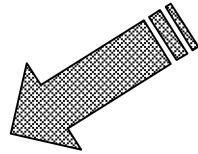
АКУСТЫЧНЫЯ ВАРЫЯНТЫ ЗАКРЫТЫХ ФАНЕМ У ГАВОРКАХ

ТЫПЫ ГАВОРАК ПАВОДЛЕ СКЛАДУ НАЦІСКНЫХ ГАЛОСНЫХ ФАНЕМ

Тыпы гаворак	Наяўныя фанемы	Тэрыторыя распаўсюджання
<p>Гаворкі з 8-фанемным складам – гаворкі з максімальнай колькасцю фанем</p>	<p>[i],[ы],[e],[a],[y],[o], [ê] ([ie]),[ô] ([yo])</p>	<p>Гомельская вобласць, Брэсцкая вобласць (без паўднёва-заходніх раёнаў), большая частка Гродзенскай, паўднёвая частка Мінскай, паўднёва-заходняя частка Магілёўскай абласцей</p>
<p>Гаворкі з 6-фанемным складам – гаворкі з мінімальнай колькасцю фанем</p>	<p>[i],[ы],[e],[a],[y],[o]</p>	<p>Тэрыторыя на мяжы Беларусі з Расіяй, Літвой і Латвіяй</p>
<p>Гаворкі з 7-фанемным складам – пераходныя гаворкі</p>	<p>[i],[ы],[e],[a],[y],[o], [ô] ([yo])</p>	<p>Паўднёвая частка Пружанскага і Бярозаўскага раёнаў, заходняя частка Столінскага раёна</p>

ЛАБІЯЛІЗАЦЫЯ НАЦІСКНЫХ ГАЛОСНЫХ

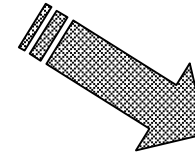

ВЫМАЎЛЕННЕ [Ы] як [У]

у становішчы паміж губных і каля губнога

буў, ву́п'іў, му́ло, буйстры, кобу́ла

Характэрна для некаторых палескіх гаворак

ВЫМАЎЛЕННЕ [А] як [О]

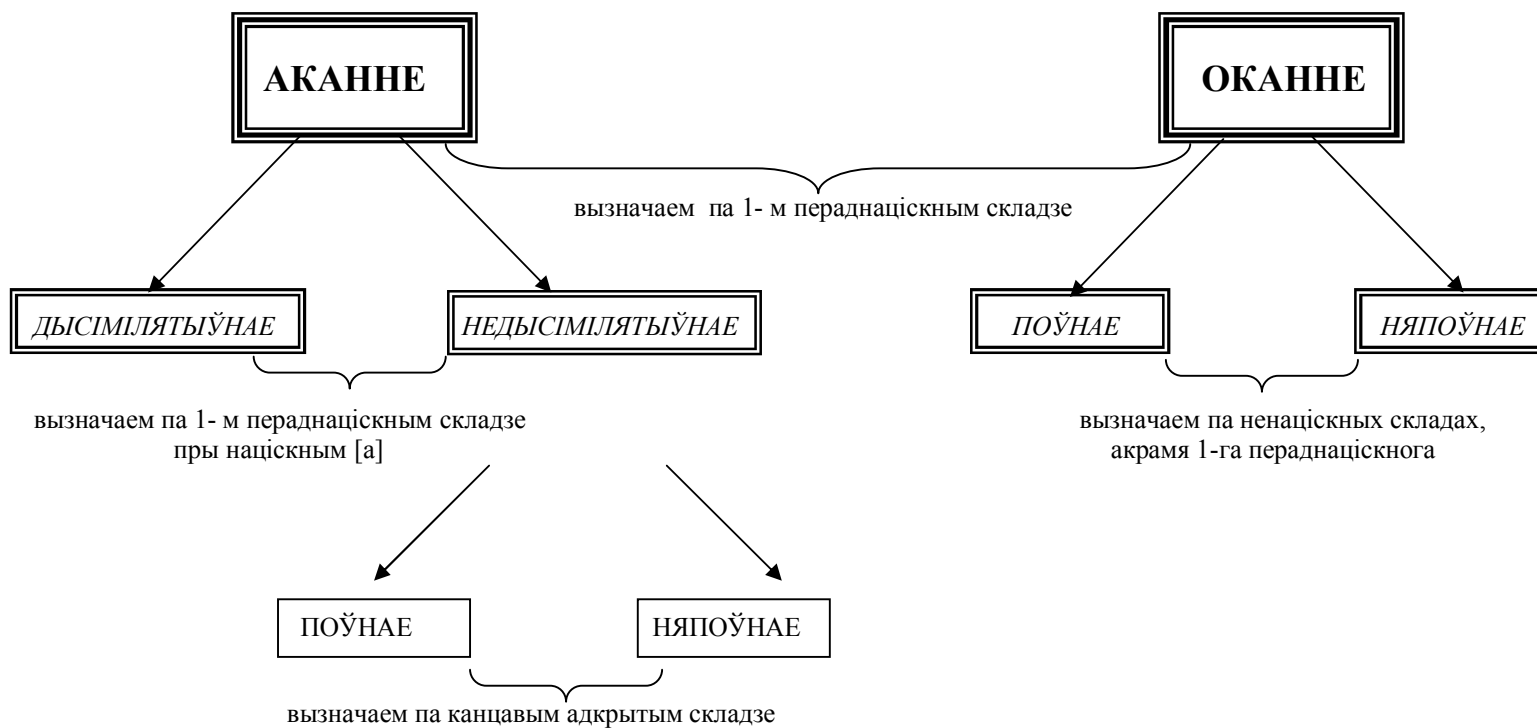
у становішчы перад [Ў]

зоўтра, проўда, казоў, настоўн'ік

Характэрна для гаворак Чэрвеньскага, Пухавіцкага, Дзяржынскага, Маладзечанскага, Вілейскага раёнаў Мінскай вобласці, Навагрудскага і Слонімскага раёнаў Гродзенскай вобласці

НЕНАЦІСКНЫЯ ГАЛОСНЫЯ

АСНОЎНЫЯ ТЫПЫ НЕНАЦІСКНОГА ВАКАЛІЗМУ 1-га ПЕРАДНАЦІСКНОГА СКЛАДУ ПАСЛЯ ЦВЁРДЫХ І ЗАЦВЯРДЗЕЛЫХ ЗЫЧНЫХ

АСНОЎНАЯ СХЕМА ДЫСІМІЛЯТЫЎНАГА АКАННЯ

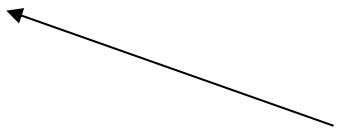
1- ШЫ ПЕРАДНАЦІСКНЫ СКЛАД	НАЦІСКНЫ СКЛАД
[А] <i>ТРАВ'ІЦА, НА ТРАВ'Е, ТРАВЫ, ТРАВУ, ТРАВОЙ</i>	[І], [Е], [Ы], [У], [О]
[Ъ] ([Ы]) <i>ТРЪВА' (ТРЫВА')</i>	[А]

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

↓
[А]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

↓
НЕ- [А]

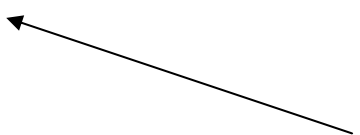

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

↓
НЕ- [А]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

↓
[А]

АСНОЎНАЯ СХЕМА НЕДЫСІМІЛЯТЫЎНАГА АКАННЯ

1-шы ПЕРАДНАЦІСКНЫ СКЛАД	НАЦІСКНЫ СКЛАД
<p>[А]</p> <p><i>ТРАВ'ІЦА, НА ТРАВ'Е, ТРАВЫ, ТРАВУ, ТРАВОЙ</i></p> <p><i>ТРАВА</i></p>	<p>[П], [Е], [Ь], [У], [О], [А]</p>

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

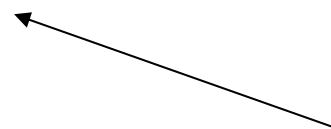

[А]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

ЛЮБЫ ГУК

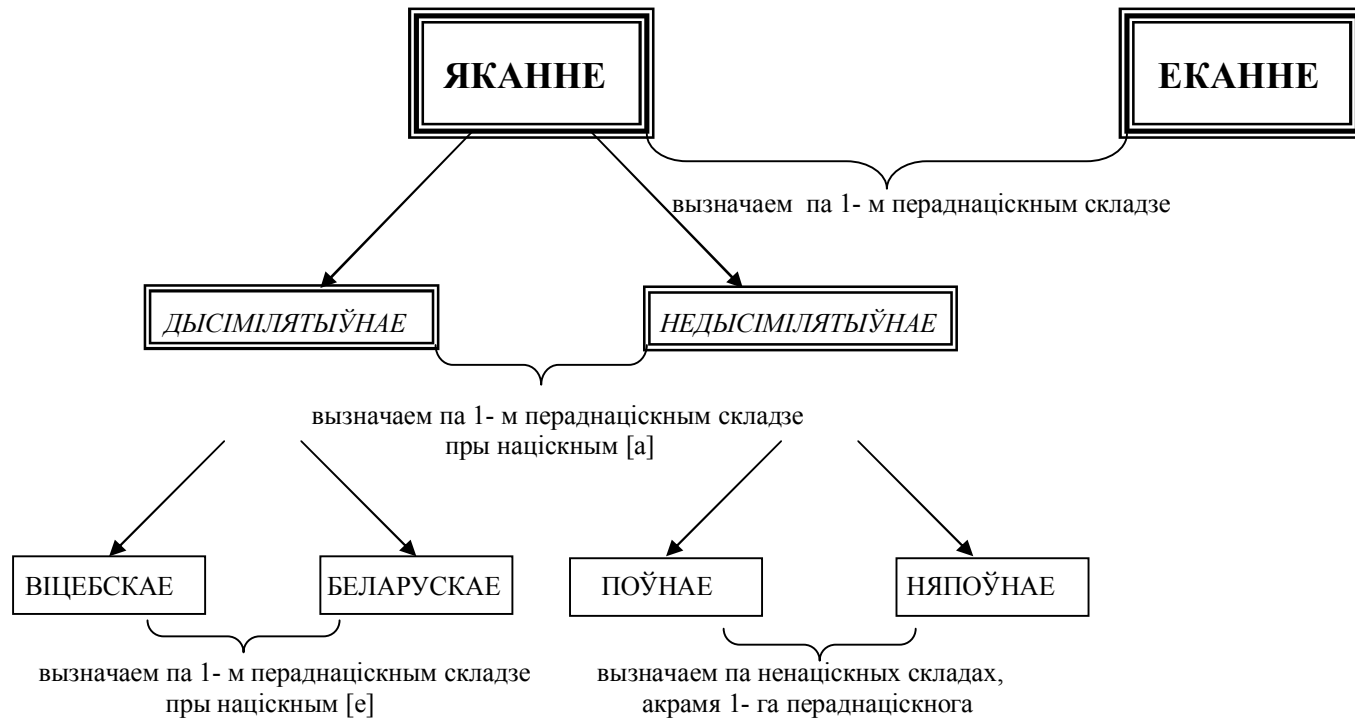
ПАДТЫПЫ НЕДЫСІМІЛЯТЫЎНАГА АКАННЯ

ПАДТЫП	ІЛЮСТРАЦЫІ	ТЭРЫТОРЫЯ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
ПОЎНАЕ	<i>мо́чна, ц'о́пла, мо́ра, с'э́на, сало́дкага, но́вага</i>	Уласціва гаворкам Гродзенскай, большай часткі Мінскай і ўсходніх раёнаў Гомельскай абласцей
НЯПОЎНАЕ	<i>мо́цно, ц'о́пло, мо́рэ, с'э́но, сало́дкаго, но́ваго</i>	Характэрна слуцкім і гродзенска- баранавіцкім гаворкам

ТЫПЫ ОКАННЯ

ТЫП	ІЛЮСТРАЦЫІ	ТЭРЫТОРЫЯ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
ПОЎНАЕ	<i>борода́, до́рого, молодо́го, таба́к, база́р</i>	Характэрна гаворкам паўднёвай часткі Брэсцкай і паўднёва- заходняй часткі Гомельскай абласцей
НЯПОЎНАЕ	<i>барода́, до́рага, малодо́га, таба́к, база́р</i>	Характэрна паўднёва-заходнім гаворкам да мяжы з акаючымі гаворкамі

АСНОЎНЫЯ ТЫПЫ НЕНАЦІСКНОГА ВАКАЛІЗМУ 1-га ПЕРАДНАЦІСКНОГА СКЛАДУ ПАСЛЯ МЯККІХ ЗЫЧНЫХ

АСНОЎНАЯ СХЕМА ДЫСІМІЛЯТЫЎНАГА ЯКАННЯ ВІЦЕБСКАГА ПАДТЫПУ

1- шы ПЕРАДНАЦІСКНЫ СКЛАД	НАЦІСКНЫ СКЛАД
[А] <i>НА З'АМЛ'І, З'АМЛ'У, ПАД З'АМЛ'ОЙ</i>	[І], [Ы], [У], [О]
[І] <i>З'ІМЛ'А, З'ІМЛ'Е</i>	[А], [Е]

АСНОЎНАЯ СХЕМА ДЫСІМІЛЯТЫЎНАГА ЯКАННЯ БЕЛАРУСКАГА ПАДТЫПУ

1- шы ПЕРАДНАЦІСКНЫ СКЛАД	НАЦІСКНЫ СКЛАД
[А] <i>НА З'АМЛ'І, З'АМЛ'У, ПАД З'АМЛ'ОЙ, З'АМЛ'Е</i>	[І], [Ы], [У], [О], [Е]
[І] <i>З'ІМЛ'А</i>	[А]

ПАДТЫПЫ НЕДЫСІМІЛЯТЫЎНАГА ЯКАННЯ

ПАДТЫП	ІЛЮСТРАЦЫІ	ТЭРЫТОРЫЯ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
ПОЎНАЕ	<i>в'асна́, з'амл'а́, с'арада́, в'араб'е́й, з'ал'анавáты, вóс'ан', в'е́ц'ар</i>	Асобныя раёны Гродзенскай, Мінскай і часткова Гомельскай абласцей
НЯПОЎНАЕ	<i>в'асна́, з'амл'а́, с'ерада́, в'ераб'е́й, з'ел'енава́ты, вóс'ен', в'е́ц'ер</i>	Цэнтр Беларусі – Гродзенская, паўночныя раёны Брэсцкай, паўднёвая частка Мінскай і часткова Магілёўскай абласцей

ПАДТЫПЫ ДЫСІМІЛЯТЫЎНАГА ЯКАННЯ

ПАДТЫП	ІЛЮСТРАЦЫІ	ТЭРЫТОРЫЯ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
БЕЛАРУСКАЕ	<i>в'асн<u>ы́</u>, в'асно<u>й</u>, в'асн'е́, в'асну́, але в'існ<u>а́</u></i>	Віцебская (акрамя паўночна-ўсходніх раёнаў), Магілёўская (акрамя паўднёва-заходняй часткі), паўночныя раёны Мінскай і паўночна-ўсходняя ускраіна Гомельскай абласцей
ВІЦЕБСКАЕ	<i>в'асн<u>ы́</u>, в'асно<u>й</u>, в'асну́, але в'існ<u>а́</u>, в'існ'е́</i>	Паўночны ўсход Віцебскай вобласці

ЗВОДНАЯ ТАБЛІЦА ТЭРЫТАРЫЯЛЬНАГА РАСПАЎСЮДЖАННЯ АСНОЎНЫХ ТЫПАЎ ВАКАЛІЗМУ

ПАСЛЯ ЦВЁРДЫХ ЗЫЧНЫХ

ТЫПЫ І ПАДТЫПЫ ВАКАЛІЗМУ	ТЭРЫТОРЫЯ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
<u>НЕДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ АКАННЕ</u>	Цэнтральная частка Беларусі: тэрыторыя Гродзенскай, частка Мінскай, заходнія раёны Магілёўскай, усходняя частка Гомельскай і паўночная частка Брэсцкай абласцей
<i>ПОЎНАЕ НЕДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ АКАННЕ</i>	Гродзенская, большая частка Мінскай і ўсходнія раёны Гомельскай абласцей
<i>НЯПОЎНАЕ НЕДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ АКАННЕ</i>	Слуцкі і гродзенска-баранавіцкі рэгіён
<u>ДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ АКАННЕ</u>	Паўночна-усходняя частка Беларусі: тэрыторыя Віцебскай, усходняя частка Магілёўскай, паўночна-ўсходнія ускраіны Мінскай і Гомельскай абласцей
<u>ПОЎНАЕ ОКАННЕ</u>	Паўднёвая частка Брэсцкай і паўднёва-заходняя частка Гомельскай абласцей
<u>НЯПОЎНАЕ ОКАННЕ</u>	-- // --

ПАСЛЯ МЯККІХ ЗЫЧНЫХ

ТЫПЫ І ПАДТЫПЫ ВАКАЛІЗМУ	ТЭРЫТОРЫЯ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
<u>НЕДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ ЯКАННЕ</u>	Сярэдняя, цэнтральная і паўднёвая частка Мінскай, частка Гомельскай, Гродзенскай і Магілёўскай абласцей
<i>ПОЎНАЕ НЕДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ ЯКАННЕ</i>	Асобныя раёны Гродзенскай, Мінскай і часткова Гомельскай абласцей
<i>НЯПОЎНАЕ НЕДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ ЯКАННЕ</i>	Цэнтр Беларусі: Гродзенская, паўночныя раёны Брэсцкай, паўднёвая частка Мінскай і часткова Магілёўскай абласцей
<u>ДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ ЯКАННЕ</u>	Віцебскай (акрамя паўночна-ўсходніх раёнаў), Магілёўская (акрамя паўднёва-заходняй часткі), паўночныя раёны Мінскай і паўночна-ўсходнія ўскраіны Гомельскай абласцей
<i>ВІЦЕБСКАЕ ДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ ЯКАННЕ</i>	Паўночны ўсход Віцебскай вобласці
<i>БЕЛАРУСКАЕ ДЫСІМЛЯТЫЎНАЕ ЯКАННЕ</i>	Віцебская (акрамя паўночна-ўсходніх раёнаў), Магілёўская (акрамя паўднёва-заходняй часткі), паўночныя раёны Мінскай і паўночна-ўсходнія ўскраіны Гомельскай абласцей
<u>ЕКАННЕ</u>	Поўдзень Беларусі: заходняя частка Гомельскай, паўднёвая частка Мінскай, некаторыя раёны Брэсцкай абласцей

ПЕРАХОДНЫЯ ТЫПЫ ВАКАЛІЗМУ

Гаворкі з дысімілятыўна-недысімілятыўным аканнем

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

↓
[А]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

↓
НЕ- [А]

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

↓
[ъ] ([ы]) (як пры дысімілятыўным аканні) **і**
[А] (як пры недысімілятыўным аканні)

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

↓
[А]

Окаюча-акаючыя гаворкі

1) АСІМІЛЯТЫЎНАЕ ОКАННЕ

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

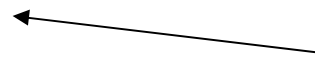

[А]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

[І], [У], [А], [Ы], [Е]

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

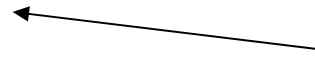

[О] і [А]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

[О]

2) АСІМІЛЯТЫЎНАЕ АКАННЕ

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

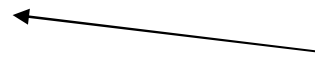

[А] і [О]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

[І], [У], [О], [Ы], [Е]

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

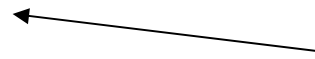

[А]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

[А]

Гаворкі з дысімілятыўна-недысімілятыўным яканнем

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

[A]

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

НЕ- [A]

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

[i] (як пры дысімілятыўным яканні) **i**

[A] (як пры недысімілятыўным яканні)

КАЛІ ПАД НАЦІСКАМ

[A]

Екаюча-якаючыя гаворкі

У 1-м СКЛАДЗЕ ПЕРАД НАЦІСКАМ

[A]

i

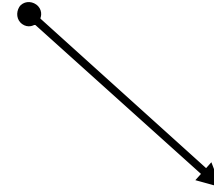
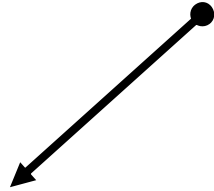
[E]

ЗЫЧНЫЯ

АСАБЛІВАСЦІ ДЫЯЛЕКТНАГА СКЛАДУ ЗЫЧНЫХ ФАНЕМ У ПАРАЎНАННІ З ЛІТАРАТУРНАЙ МОВАЙ

ТЫПОВА ДЫЯЛЕКТНЫЯ ФАНЕМЫ	ТЭРЫТОРЫЯ ПАСПЫРЭННЯ
[Р’]	Віцебскія і ўсходнемагілёўскія гаворкі , а таксама некаторыя гаворкі беларускага Палесся
[Д’], [Т’]	Гаворкі ніжэй лініі Пружаны – Бяроза – Івацэвічы – Лунінец – Столін і гаворкі раёнаў, памежных з Украінай
[Ж’], [Ш’], [Ч’]	Асобныя гаворкі брэсцкага і гомельскага Палесся
ЗАЦВЯРДЗЕЛЫЯ ЭТЫМА- ЛАГІЧНА МЯККІЯ ГУБНЫЯ [Б’], [В’], [М’], [П’] ПЕРАД ГАЛОСНЫМІ ЗАДНЯГА РАДА	Большасць паўднёва-заходніх гаворак
ЗАЦВЯРДЗЕЛЫЯ ЭТЫМА- ЛАГІЧНА МЯККІЯ ГУБНЫЯ [Б’], [В’], [М’], [П’] ПЕРАД ГАЛОСНЫМІ ПЯРЭДНЯГА РАДА	Некаторыя паўднёвыя гаворкі
ВЫБУХНЫ [Г]	Ва ўсіх гаворках у асобных лексемах
[П], [Х], [Ч], [К], [Т], [В] І СПАЛУЧЭННІ [ХВ], [КВ] НА МЕСЦЫ [Ф]	Ва ўсіх гаворках у асобных лексемах

ХАРАКТАР ФАНЕМЫ [Р'] У ГАВОРКАХ

УЖЫВАЕЦЦА

- 1) на месцы этымалагічнага [р']
(*гр'іва, гр'ібы, кр'эпкі, б'ар'о́за*);
- 2) на канцы слова
(*суха́р', ніса́р', ку́р'у́, ц'і́н'е́р'*)

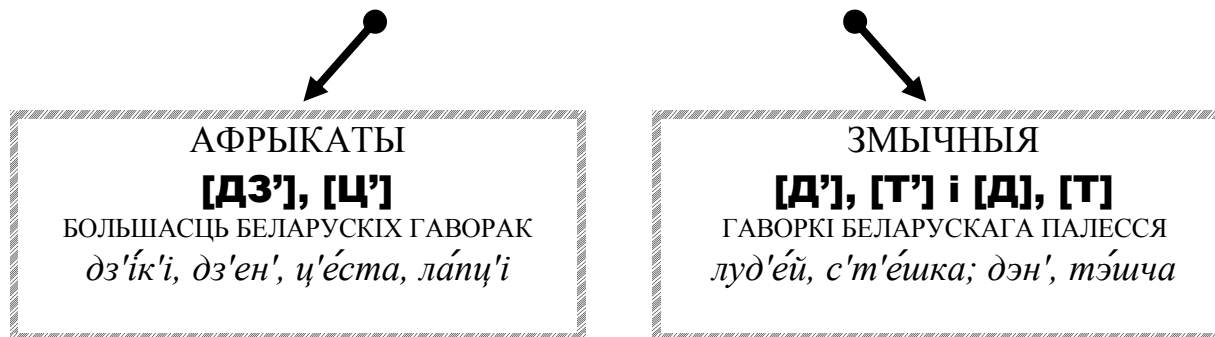
ПАЎНОЧНА-ЎСХОДНЯ ГАВОРКІ

УЖЫВАЕЦЦА

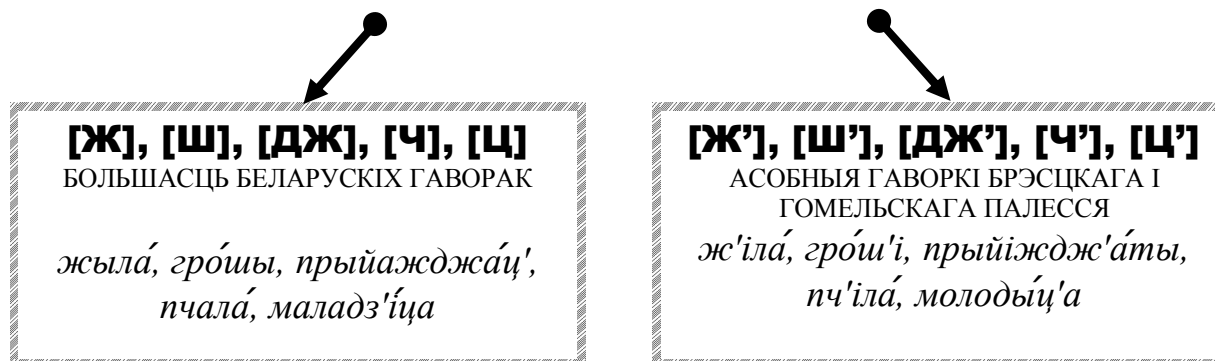
- 1) перад [і], якое паходзіць з
этымалагічнага [о]
(*дор'ішка, др'ібны, р'ік*);
і былога [Б]
(*р'эчка, созр'іло*);
- 2) перад галоснымі [а], [у]
(*гр'аз', р'а́шка, бр'у́хо, кр'ук*)

ГАВОРКІ ПОЎДНЯ БЕЛАРУСІ

ВАРЫЯНТЫ ВЫМАЎЛЕННЯ МЯККІХ [Д'] І [Т'] У ГАВОРКАХ

ВАРЫЯНТЫ ВЫМАЎЛЕННЯ ПЯРЭДНЕЯЗЫЧНЫХ ШЫПЯЧЫХ [Ж], [Ш] І АФРЫКАТ [ДЖ], [Ч], [Ц]

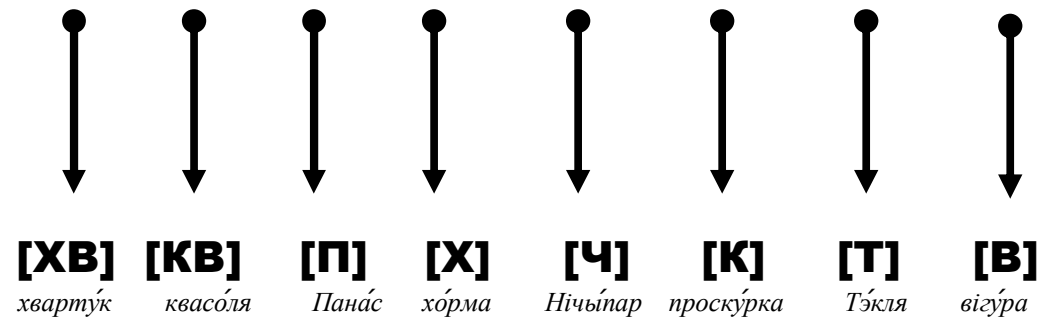
ВАРЫЯНТЫ ЗАЦВЯРДЗЕННЯ ГУБНЫХ У ГАВОРКАХ

ПАЗІЦЫЯ	ПРЫКЛАДЫ	ТЭРЫТОРЫЯ
Зацвярдзенне перад [І]	<i>МЫСКА, ЗРОБЫВ, ПЫВО</i>	Заходняе Палессе
Зацвярдзенне перад [Е]	<i>МЭЛЬНІК, БЭРЭГ, ПЭРШЫ</i>	Паўднёва-заходняя частка Брэсцкай вобласці і прылягаючыя да яе раёны Гомельскай вобласці
Зацвярдзенне перад [А],[О]	<i>ПІАЦ, АЎЙОС, МН'АСО</i>	Заходняе Палессе

ГРУПЫ СЛОЎ, ЯКІЯ ВЫМАЎЛЯЮЦА З ВЫБУХНЫМ ЗАДНЕЯЗЫЧНЫМ [Г]

СЛОВЫ ІНШАМОЎНАГА ПАХОДЖАННЯ <i>Га́нак, га́за, газэ́та, шва́г'ер, гу́з'ік, гутал'і́на, го́нта</i>	ГУКАПЕРАЙМАЛЬНЫЯ СЛОВЫ <i>г'ерг'ета́ц', г'э́тац'</i>
---	--

ВАРИАНТЫ ВЫМАЎЛЕННЯ
ГУБНА-ЗУБНЫХ ФАНЕМ [Ф],[Ф'] У ГАВОРКАХ

ЗМЕНИ ЗЫЧНЫХ У ГАВОРКАХ

СПЕЦЫФІЧНЫЯ ДЫАЛЕКТНЫЯ ЗМЕНИ ЗЫЧНЫХ	ІЛЮСТРАЦЫІ
<i>АДСУТНАСЦЬ АГЛУШЭННЯ ЗВОНКІХ ЗЫЧНЫХ ПЕРАД ГЛУХІМІ І НА КАНЦЫ СЛОЎ</i>	<i>жэ́рдка, сус'е́дка, с'ц'е́жка, н'і́зка, хл'еб, м'од, дз'ед, за́муж, вы́л'ез</i>
<i>АЗВАНЧЭННЕ ГЛУХІХ ПЕРАД ГАЛОСНЫМІ</i>	<i>в'і́га [в'і́ка], гарн'і́зы [карн'і́зы], зо́да [сода], па́жа [паша]</i>
<i>АДСУТНАСЦЬ АСІМІЛЯЦЫЙНАЙ МЯККАСЦІ</i>	<i>сн'еда́н'н'е, св'і́ст, зм'е́на, зм'а́жа, дзв'е́ры, дзв'е, цв'і́цц'і́, цв'о́рды</i>
<i>УЗМОЦНЕНАЯ АСІМІЛЯЦЫЙНАЯ МЯККАСЦЬ</i>	<i>с''л'апы́, с''м'е́цц'а, пас''ла́, го́с''ц'і́, ра́дас''ц'ей</i>
<i>НАЯЎНАСЦЬ АСІМІЛЯЦЫЙНАЙ МЯККАСЦІ ПЕРАД [Г], [К], [Х]</i>	<i>з'г'і́нуц', з' Г'і́рман'і́, с'к'і́нуц', с'к'і́в'і́цы, ск'і́бка, с'х'і́трава́ц', рас'х'і́ну́цца</i>
<i>АДСУТНАСЦЬ З'ЯВЫ ФАНЕТЫЧНАГА ПАДАЎЖЭННЯ (АДЗІНОЧНЫ ГУК НА МЕСЦЫ БЫЛОГА СПАЛУЧЭННЯ “мяккі зычны + ъj”)</i>	<i>з'е́л'е, кало́с'е, во́с'ен'у, зац'і́ша, жы́цц'е, но́чу, збо́жа, судз'а́</i>
<i>АДСУТНАСЦЬ З'ЯВЫ ФАНЕТЫЧНАГА ПАДАЎЖЭННЯ (ЗАХАВАННЕ БЫЛОГА СПАЛУЧЭННЯ “мяккі зычны + ъj”)</i>	<i>з'е́л'і́е, кало́с'і́е, во́с'ен'і́у, зац'і́шы́е, жы́цц'і́е, но́чйу, збо́жйе, судз'і́а́</i>

ТЫПЫ ГАВОРАК ПАВОДЛЕ НАЯЎНАСЦІ-АДСУТНАСЦІ ПРАТЭТЫЧНЫХ ГУКАЎ

ТЫПЫ ГАВОРАК	У ЯКІХ ГАВОРКАХ СУСТРАКАЕЦЦА
<p>ГАВОРКІ З ПРЫСТАЎНЫМ [В]</p> <p style="text-align: center;"><i>во́ка, во́с'ен', ву́л'ей, ву́л'іца</i></p>	<p>Гаворкі паўднёва-заходняга і паўночна-ўсходняга дыялектаў</p>
<p>ГАВОРКІ З ПРЫСТАЎНЫМ [Г]</p> <p style="text-align: center;"><i>го́стрый, го́сэн', гу́тка, гу́лыца</i></p>	<p>Гаворкі заходняй Гродзеншчыны, паўднёва-заходняй Брэстчыны, паўднёвай Гомельшчыны</p>
<p>ГАВОРКІ, У ЯКІХ ПРЫСТАЎНЫЯ ГУКІ АДСУТНІЧАЮЦЬ</p> <p style="text-align: center;"><i>о́кна, о́с'ан', у́шко, у́л'іца</i></p>	<p>Гаворкі заходніх раёнаў Гродзенскай, паўднёва-заходніх раёнаў Брэсцкай і Гомельскай абласцей</p>

ЭПЕНТЭТЫЧНЫЯ ГУКІ Ў ГАВОРКАХ

ГУК	У ЯКОЙ ПАЗІЦЫІ І Ў ЯКІХ ГАВОРКАХ УЖЫВАЕЦЦА	ІЛЮСТРАЦЫІ
ГУК [Й]	Узнік у выніку зацвярдзення губных паміж губным і галосным. Сустракаецца ў розных гаворках	<i>пйац', вавйорка, мйод</i>
ГУК [Н']	– " – Сустракаецца ў гаворках Брэстчыны	<i>мн'аса, мн'ата, сэмн'а</i>
ГУК [Л']	Узнік са спалучэння “губны + [й]”, на месцы якога развілося спалучэнне “губны + [л]”. Захоўваецца ў гаворках прыпяцкага Палесся	<i>купл'у, кўпл'іш, кўпл'іц', кўпл'ім, кўпл'іц'е</i>
ГУК [В]	Ужываецца ў асобных запазычаных словах	<i>ра́дз'іво, ста́дз'іво́н</i>

СПЕЦЫФІЧНА ДЫАЛЕКТНЫЯ РАЗНАВІДНАСЦІ АСІМІЛЯЦЫ І ДЫСІМІЛЯЦЫ ЗЫЧНЫХ

АСІМІЛЯЦЫЯ

<p style="text-align: center;">ПОЎНАЯ РЭГРЭСІЎНАЯ КАНТАКТНАЯ ў спалучэннях [ДН]>[НН], [БМ]>[ММ] [БВ]>[ВВ]</p>	<p style="text-align: center;"><i>м'ённы, анна́, ла́нны; амма́зац', амм'ён; овв'э́с'т'і, оввар'ілас'а</i></p>
<p style="text-align: center;">ПОЎНАЯ РЭГРЭСІЎНАЯ ДЫСТАКТНАЯ</p>	<p style="text-align: center;"><i>блoмба ← плoмба, зал'э́за ← жал'э́за, п'іл'іцыл'ін ← п'ен'іцыл'ін, му́л'ма ← бу́л'ма (бульба) гурга́н ← курга́н чэ́шча ← ц'о́шча</i></p>
<p style="text-align: center;">ПОЎНАЯ ПРАГРЭСІЎНАЯ ДЫСТАКТНАЯ</p>	<p style="text-align: center;"><i>сэрадэ́ра ← сырадэ́л'а калаўло́т ← калаўро́т за́л'ез' ← за́л'еж</i></p>

ДЫСІМІЛЯЦЫЯ

<p style="text-align: center;">ПОЎНАЯ РЭГРЭСІЎНАЯ ДЫСТАКТНАЯ ў спалучэннях [P] ...[P] > [Л] ...[P] [P] ...[P] > [Н] ...[P] [Н] ...[Н] > [Л] ...[Н]</p>	<p style="text-align: center;"><i>л'івал'в'ёрт, с'ікл'іта́рша аниц'іл'ёрыя б'іл'з'ін</i></p>
<p style="text-align: center;">ЧАСТКОВАЯ РЭГРЭСІЎНАЯ КАНТАКТНАЯ ў спалучэннях [КТ]> [ХТ], [ХЦ] [МБ], [МВ], [МП] > [МН], [НВ], [НП] [НН] > [Л'Н'], [ЙН]</p>	<p style="text-align: center;"><i>до́хтыр, тра́хтыр, хара́хц'ір канба́й, транва́й, ла́нна п'ёс'ел'н'ік, п'ёс'ейн'ік</i></p>
<p style="text-align: center;">ПРАГРЭСІЎНАЯ КАНТАКТНАЯ ў спалучэннях [МН] > [МЛ] [ЗШ] > [ЖШ], [ЖЧ] [СФ] > [СК] [СС] > [СЦ] [З'З'] > [З'ДЗ'] [ЖЖ] > [ЖДЖ] [ШШ] > [ШЧ]</p>	<p style="text-align: center;"><i>ко́млаты, сумліва́цца бл'іжшы, бл'іжчы проску́рка с цукна́ рзь'дз'а́ва жджа́рыў шчыў</i></p>

МАРФАЛОГІЯ

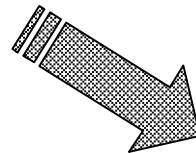
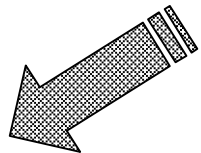
НАЗОЎНІК

КАТЭГОРЫЯ

АДУШАЎЛЁНАСЦІ-НЕАДУШАЎЛЁНАСЦІ

У ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ	У ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ (паўднёва-заходнія гаворкі)
<p>ВІНАВАЛЬНЫ СКЛОН адушаўлёных назоўнікаў = РОДНАМУ адзіночнага і множнага ліку СКЛОНУ</p> <p><i>запрóг вала́, па́св'іла каро́ў</i></p>	<p>ВІНАВАЛЬНЫ СКЛОН адушаўлёных назоўнікаў = РОДНАМУ адзіночнага і множнага ліку або НАЗОЎНАМУ СКЛОНУ</p> <p><i>запрóг вол, па́св'іла каро́вы</i></p>
<p>ВІНАВАЛЬНЫ СКЛОН неадушаўлёных назоўнікаў = НАЗОЎНАМУ адзіночнага і множнага ліку СКЛОНУ</p> <p><i>знайшо́ў грыб, паса́дз'іў кусты́</i></p>	<p>ВІНАВАЛЬНЫ СКЛОН неадушаўлёных назоўнікаў = НАЗОЎНАМУ адзіночнага і множнага ліку або РОДНАМУ СКЛОНУ</p> <p><i>знайшо́ў грыба́, паса́дз'іў кусто́ў</i></p>

КАТЭГОРЫЯ РОДУ
ПРЫЧЫНЫ АДРОЗНЕННЯЎ РОДАВАЙ ПРЫНАЛЕЖНАСЦІ
НАЗОЎНІКАЎ У ДЫЯЛЕКТНАЙ І ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ¹
ДЛЯ ЗАПАЗЫЧАНЫХ НАЗОЎНІКАЎ

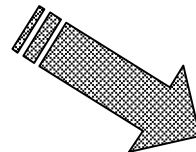
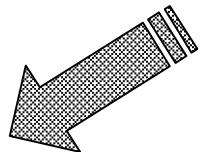
Узнікненне галоснага поўнага ўтварэння пасля канцавых спалучэнняў
-тр, -гр, -нк, -нт, -рф, -кл, -рм
КІЛАМ'ЕТР (м.р.) → *КІЛАМ'ЕТРА* (ж.р.)
ТЫГР (м.р.) → *ТЫГРА* (ж.р.)
ТАНК (м.р.) → *ТАНКА* (ж.р.)
БЛАНК (м.р.) → *БЛАНКА* (ж.р.)
ТОРФ (м.р.) → *ТОРФА* (ж.р.)
МАТАЦЫКЛ (м.р.) → *МАТАЦЫКЛА* (ж.р.)
ЖАНДАРМ (м.р.) → *ЖАНДАРМА* (ж.р.)

Дзеянне аналогіі з беларускімі словамі падобнай семантыкі
ТАБАК (м.р.) ← *МАХОРКА* (ж.р.)
↓
ТАБАКА (ж.р.)

Б'ЕНЗ'ІН (м.р.) ← *ГАЗА* (ж.р.)
↓
Б'ЕНЗ'ІНА (ж.р.)

¹ Адрозныя ад літаратурнай мовы родавыя формы назоўнікаў не маюць акрэсленай тэрыторыі пашырэння і сустракаюцца ва ўсіх беларускіх гаворках.

ДЛЯ ЎЛАСНАБЕЛАРУСКІХ НАЗОЎНІКАЎ

ЖЫВЫЯ ФАНЕТЫЧНЫЯ ПРАЦЭСЫ

- нейтралізацыя канчаткаў жаночага і ніякага роду ў гаворках з поўным аканнем
то́пкая (-айе) бало́та
стра́шная (-айе) чу́чала
вялі́кая (-айе) ста́да
- зацвярдзенне канцавога зычнага
за́в'аз' (ж.р.) → за́в'ез (м.р.)

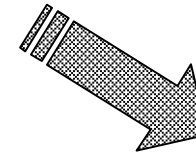
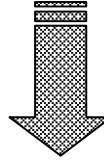
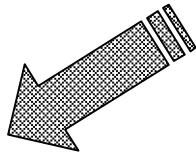
ГІСТАРЫЧНЫЯ З'ЯВЫ Ў ФАНЕТЫЦЫ І МАРФАЛОГІІ

- прыналежнасць некаторых назоўнікаў да ранейшых тыпаў скланення, напрыклад, старажытнага скланення на *-i*, якое аб'ядноўвала назоўнікі жаночага і мужчынскага роду (*госць і косць*). Адсюль у гаворках:
бол' (гэ́ты і гэ́тая)
пыл (в'ал'і́к'і і в'ал'і́кайя)
ц'ен' (доў́г'і і доў́гайя)
- розныя вынікі рэалізацыі былых рэдукаваных:

<i>ярьмь</i>	↘	<i>йармо́</i>
	↙	<i>йарэ́м</i>
<i>баранькъ</i>	↘	<i>барáнка</i>
	↙	<i>барáнак</i>

КАТЭГОРЫЯ ЛІКУ

ДЫЯЛЕКТНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ Ў КАТЭГОРЫІ ЛІКУ

АДРОЗНЫЯ ЛІКАВЫЯ ФОРМЫ Ў РОЗНЫХ ГАВОРКАХ

брусн'іца (адзіночналікавы назоўнік) –
брусн'іцы (множналікавы назоўнік);
ап'ілк'і (множналікавы назоўнік) –
ап'ілак (адзіночналікавы назоўнік)

АДРОЗНЫЯ ЛІКАВЫЯ ФОРМЫ Ў ЛІТАРАТУР- НАЙ І ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ

па́м'ац'
 (у літаратурнай мове
 адзіночналікавы назоўнік)

↙ ↘

па́м'ац' – *пры па́м'ітах*
 (у дыялектнай мове –
 назоўнік з суадноснымі
 лікавымі формамі)

Тое ж:

паго́да
 (у літаратурнай мове)

↙ ↘

паго́да – *паго́ды*
 (у дыялектнай мове)

РЭШТКІ БЫЛОГА ПАР- НАГА ЛІКУ

(у асноўным у паўднёва-
заходніх і некаторых
сярэднебеларускіх гавор-
ках)

дзв'е гадз'ін'е
тры па́рэ
або́два с'ц'абл'е́
аб'е́дз'в'е галав'е́

МАРФАЛАГІЧНЫЯ ФОРМЫ, У ЯКІХ ПРАЯЎЛЯЕЦЦА ПАРНЫ ЛІК

- назоўнікі жаночага і ніякага роду ў спалучэнні з лічэбнікамі *два, дз'в'е, аб'ёдз'в'е, тры, чатыры*:

дз'в'е п'іс'м'э, тры з'ім'э, аб'ёіе акн'э, чатыры ша́хц'е;

- назоўнікі *во́ка, ву́ха* ў месным склоне множнага ліку:

у вушшў, у ваччў;

- назоўнікі *во́ка, ву́ха, кал'э́на, пл'ачо́* і інш., якія абазначаюць парныя прадметы, у назоўным (вінавальным) склоне множнага ліку:

во́чы, ву́шы, кал'э́н'і, пл'э́чы

- назоўнікі *во́ка, ву́ха, пл'ачо́* і пад. у творным склоне множнага ліку:

вачы́ма, пл'ачы́ма, дз'в'ары́ма, па аналогіі грашы́ма

У ДЫЯЛЕКТНАЙ
МОВЕ

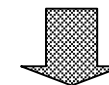
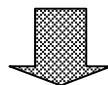
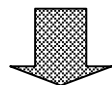
У ДЫЯЛЕКТНАЙ
І ЛІТАРАТУРНАЙ
МОВЕ

*РАСПАЎСЮДЖАНАСЦЬ ФОРМ ПАРНАГА ЛІКУ
Ў РОЗНЫХ ГРУПАХ ГАВОРАК*

ПАЎДНЁВА-ЗАХОДНІЯ

СЯРЭДНЕБЕЛАРУСКІЯ

ПАЎНОЧНА-ЎСХОДНІЯ

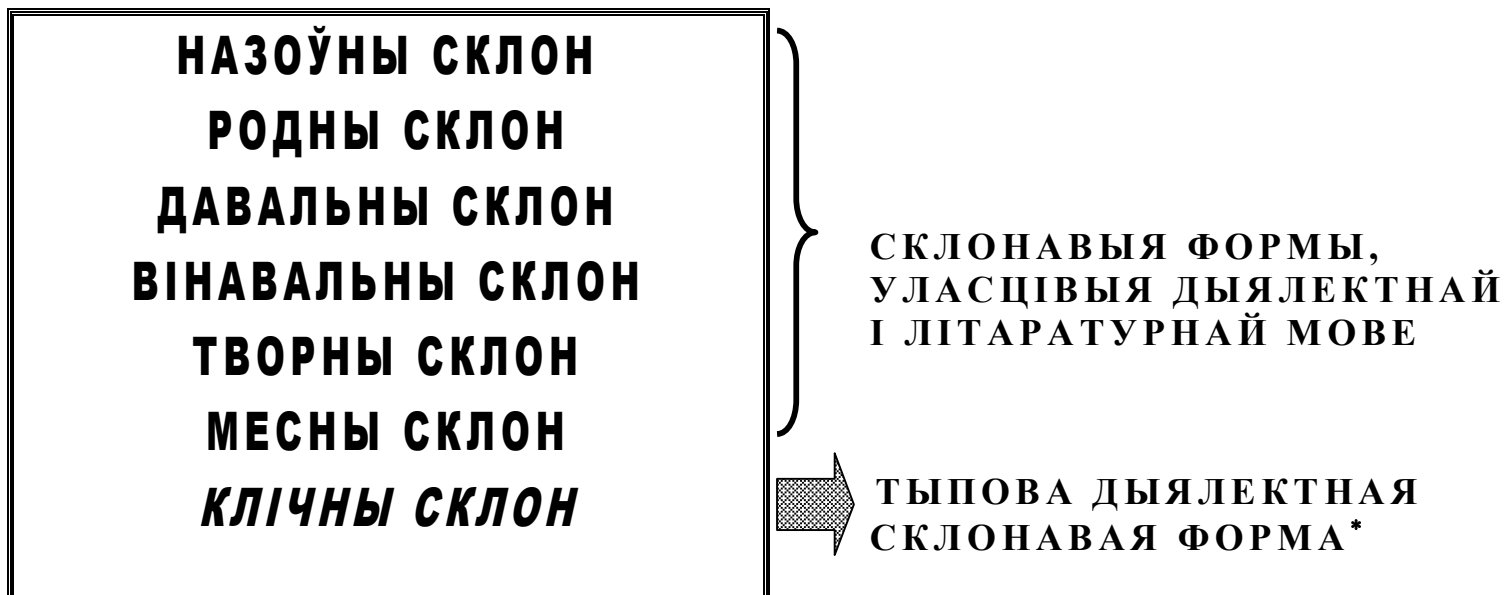

шырока
распаўсюджаны

сустракаюцца
спарадычна

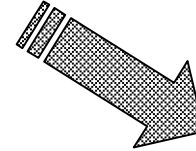
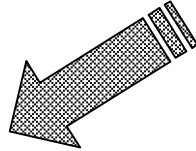
адсутнічаюць

СКЛАНЕННЕ НАЗОЎНІКАЎ ДЫЯЛЕКТНАЯ СІСТЭМА СКЛАНЕННЯ

* Сустракаецца як жывая з'ява ў паўднёва-заходніх і сярэднебеларускіх гаворках.

**ФАРМАЛЬНЫЯ СПАСАБЫ ВЫРАЖЭННЯ
КЛІЧНАГА СКЛОНУ**

**ДЛЯ НАЗОЎНІКАЎ
МУЖЧЫНСКАГА РОДУ**

канчаткі

-e (-э), -a, -y, -o

бра́ц'е, во́ўчэ, дру́жа, сы́нку, ба́ц'ко

або скарочаная форма

Ван'

**ДЛЯ НАЗОЎНІКАЎ
ЖАНОЧАГА РОДУ**

канчаткі

-o (-ё), -a, -e, -ю

ма́мо, с'э́стро, Ва́л'о, Ма́н'е, Га́л'у

або скарочаная

мам, Кац'

і ўсечаная форма

ма, ба

ДЫЯЛЕКТНЫЯ КАНЧАТКІ НАЗОЎНІКАЎ I-га СКЛАНЕННЯ

форма назоўніка СКЛОН	Назоўнікі мужчынскага роду (тыпу <i>стол, год, кон</i>)	Назоўнікі ніякага роду (тыпу <i>малако, пол'е</i>)
НАЗОЎНЫ	дыялектныя канчаткі не адзначаны	-o <i>прóсо, пól'о, нас'ён'о</i> (асобныя паўднёва-заходнія гаворкі)
РОДНЫ	-у <i>гóду, калгáсу, М'інску</i> (ва ўсіх гаворках шырэй, чым у літаратурнай мове)	дыялектныя канчаткі не адзначаны
ДАВАЛЬНЫ	-ові (-овы, -еві) <i>хл'іебóв'і, воўкóв'ы, дворэв'і</i> (гаворкі Брэсцкай вобласці)	-ові(-еві) <i>молóкóв'і, пól'ев'і</i> (гаворкі Брэсцкай вобласці)
ВІНАВАЛЬНЫ	-а <i>дай нажá, агурká</i> (у неадушаўлёных назоўніках у паўднёва-заходніх і сярэднебеларускіх гаворках)	-o (гл. назоўны склон)
ТВОРНЫ	-ым (-ым), -ом <i>дз'эд'ым, агронóвым, плóтом</i> (у залежнасці ад вакальнага тыпу гаворкі)	-ом, -эм <i>пól'ом, молóкэм</i> (у залежнасці ад вакальнага тыпу гаворкі)
МЕСНЫ	-ові, -і, -іе (-ые) <i>об воўкóв'і, на стол'і, на нн'іе</i> (паўднёвыя гаворкі) -а <i>у л'ес'а, у сáдз'а</i> (гаворкі з поўным яканнем) -э <i>на лúг'е, у катух'э</i> (некаторыя паўночна-ўсходнія гаворкі)	-і, -ові (-овы) <i>на сэл'і, на болóтов'і</i> (паўднёвыя гаворкі паўднёва-заходняга дыялекту) -а <i>у балóц'а, у прóс'а</i> (гаворкі з поўным яканнем) -у <i>у малакú, у агн'у</i> (некаторыя паўночна-ўсходнія гаворкі)

ДЫЯЛЕКТНЫЯ КАНЧАТКІ НАЗОЎНІКАЎ ІІ-га СКЛАНЕННЯ

форма назоўніка СКЛОН	Назоўнікі мужчынскага і жаночага роду на <i>-а</i> (тыпу <i>бац'ка, галава</i>)
НАЗОЎНЫ	<p><i>-о</i> <i>бац'ко, тато, дз'ац'ко</i> (для назоўнікаў мужчынскага роду ў гаворках з оканнем і няпоўным недысімілятыўным аканнем)</p>
РОДНЫ	<p><i>-у</i> <i>ат галаву, нарвала траву</i> (у частцы паўднёвых гаворак Гомельшчыны пасля губных)</p> <p><i>-е</i> <i>у с'астрэ, кал'а шкёл'е</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p>
ДАВАЛЬНЫ, МЕСНЫ	<p><i>-ё, -іе (-ые), -і</i> <i>вадз' ё, голівіе, горые, на ноз'і</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p> <p><i>-ы</i> <i>к в'асны, па травы, к бац'кы</i> (паўночныя віцебскія гаворкі)</p> <p><i>-а</i> <i>к дароз'а, на машын'а</i> (гаворкі з поўным яканнем)</p>
ВІНАВАЛЬНЫ	дыялектныя канчаткі не адзначаны
ТВОРНЫ	<p><i>-ьй (-ый)</i> <i>пуг'ьй, крын'іцьй</i> (паўночна-ўсходнія гаворкі)</p> <p><i>-ою (-аю), -ею, -ую</i> <i>галавоіу, пшан'іцаіу, з'амл'ейу, хатуіу</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p>

ДЫЯЛЕКТНЫЯ КАНЧАТКІ НАЗОЎНІКАЎ ІІІ-га СКЛАНЕННЯ

форма назоўніка СКЛОН	Назоўнікі жаночага роду з нулявым канчаткам (тыпу <i>сол', мыш'</i>)
НАЗОЎНЫ	-а назоўнікі <i>мыш, гус'</i> : <i>мы́ша, гус'а</i> або <i>мы́шына, гус'іна</i> (некаторыя паўночна-ўсходнія гаворкі)
РОДНЫ, ДАВАЛЬНЫ, МЕСНЫ	-е (-э) <i>кыв'э, начэ, лошадэ</i> (спарадычна ва ўсіх гаворках)
ВІНАВАЛЬНЫ	-у
ТВОРНЫ	-ою (-ею), -аю <i>мышо́ю, мышэ́ю, мы́шайу</i> (гаворкі паўднёва-заходняга дыялекту) -ай, -эй, -ой <i>мы́шай, мы́шэй, мышо́й</i> (гаворкі поўначы Гродзеншчыны і Віцебшчыны, усходу Магілёўшчыны і Гомельшчыны)

ДЫЯЛЕКТНЫЯ КАНЧАТКІ НАЗОЎНІКАЎ У МНОЖНЫМ ЛІКУ

форма назоўніка СКЛОН	Назоўнікі мужчынскага і жаночага роду на <i>-а</i> (тыпу <i>бац'ка, галава</i>)
НАЗОЎНЫ	<p><i>-e (-é, -ie (-ыe)), -э (-ыэ)</i> назоўнікі мужчынскага і жаночага роду (націскны канчатак): <i>м'ашк'э, вараб'йэ, збанк'іe, кл'учыe, зубрэ; жанк'э, хустк'э, каравэ</i> <i>-а</i> назоўнікі ніякага роду: <i>кал'о́са, в'о́дра, гу́мна, аз'о́ра, бо́лата</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p>
РОДНЫ	<p><i>-оў, -уоў, -уў, -ув</i> назоўнікі мужчынскага роду: <i>солда́тоў, ножуоў, партызáнуў, тэл'áтув</i> <i>-ей (-эй)</i> назоўнікі жаночага і ніякага роду: <i>грушэй, граз'эй, пол'эй, озэрэй</i> (гаворкі Гомельскага і Брэсцкага Палесся)</p>
ДАВАЛЬНЫ	<p><i>-ом (-о́м)</i> <i>стаго́м, начо́м, дз'ац'о́м</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p>
ВІНАВАЛЬНЫ	<p><i>-і (-ы)</i> у адушаўлёных назоўнікаў: <i>гадава́ла сыны́, пас'э каро́вы, по́ловыў мы́шы</i> (паўднёва-заходнія і сярэднебеларускія гаворкі)</p>
ТВОРНЫ	<p><i>-ъм, -ам</i> <i>с р'іб'а́тъм, з грэ́бл'ам</i> (гаворкі поўначы Віцебшчыны) <i>-амы</i> <i>рука́мы, вазі́мы, вуша́мы, акул'а́рамы</i> (асобныя сярэднебеларускія гаворкі)</p>
МЕСНЫ	<p><i>-ох (-о́х, уо́х), -ех</i> у <i>л'асо́х, у пал'о́х, па дз'аўкуо́х, у кустэ́х</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p>

РОЗНАСКЛАНЯЛЬНЫЯ НАЗОЎНІКІ Ў ГАВОРКАХ

Віды назоўнікаў	Разнавіднасці скланення ў розных групах гаворак
НАЗВЫ МАЛАДЫХ ІСТОТ	<ul style="list-style-type: none"> • У паўночна-ўсходніх гаворках не адносяцца да рознаскланяльных. Маюць суфікс <i>–онак</i> і належаць да мужчынскага роду: <i>дз’іц’о́нык, йагн’о́нак</i>. • У паўднёва-заходніх гаворках сустракаюцца формы <i>ц’ал’а́, дз’іц’а́</i> і <i>ц’ал’о́, дз’іц’о́</i>. Ва ўскосных склонах ужываюцца з устаўкай <i>–яц</i>: <i>ц’ал’а́ц’і, парас’а́ц’і, йагн’а́ц’і</i>. • У сярэднебеларускіх гаворках ва ўскосных склонах ужываюцца без устаўкі <i>–яц</i>: <i>аб ц’ал’у́, парас’у́</i>. • У асобных гаворках Гродзеншчыны і Брэстчыны маюць суфікс <i>–ук</i> і належаць да мужчынскага роду: <i>жсарабу́к, парс’у́к, ц’ал’у́к</i>.
НАЗОЎНІКІ НА –МЯ	<ul style="list-style-type: none"> • У большасці гаворак страцілі устаўку <i>–ен</i> і змяняюцца як назоўнікі ніякага роду тыпу <i>поле</i>: <i>ім’а, ім’у, ім’ем</i>. • У паўднёва-заходніх гаворках маюць устаўку <i>–ен</i> і змяняюцца па 2-м або 3-м скланенні: <i>ім’ен’і, пл’ём’ен’і; ім’ен’а, пл’ём’ен’а</i>. • Могуць ужывацца з разнастайнымі фармантамі (<i>с’ем’ано́, с’ем’ан’о́, с’ем’ан’е́</i>), што таксама ўплывае на словазмяненне: <i>с’ем’ано́, с’ем’ан’а́, с’ем’ану́; с’ем’ан’о́, с’ем’ан’а́, с’ем’ен’і, с’ем’ен’ём</i>.
НАЗОЎНІК МАЦІ	<ul style="list-style-type: none"> • Мае розныя формы: <i>ма́ц’і, ма́тка, ма́тэра, ма́тэр, мац’</i>. • Пры форме <i>маці</i> у большасці гаворак скланяецца з устаўкай <i>–ер</i>: <i>ма́ц’і, ма́ц’еры, ма́ц’ерай</i>.
НАЗОЎНІК СВЯКРОЎ	<ul style="list-style-type: none"> • Мае розныя формы: <i>с’в’е́кры, св’акро́ўка, с’в’акро́ва</i>, найчасцей <i>с’в’акро́ў, св’акру́ха</i>. • <i>С’в’акроў</i> змяняецца як назоўнікі жаночага роду з нулявым канчаткам: <i>св’а’кро́ў, с’в’акрыв’і, с’в’акро́ўіу</i>. • <i>С’в’акруха</i> змяняецца як назоўнікі жаночага роду на <i>–а</i>: <i>с’в’акру́ха, с’в’акрух’і, св’акру́с’і, с’в’акру́ху, св’акру́хай</i>.
НАЗОЎНІКІ МУЖ. РОДУ НА –А	<ul style="list-style-type: none"> • У большасці гаворак маюць змешанае скланенне: <i>дз’а́дз’к’і, дз’а́дз’кам, дз’а́дз’ку</i>. • У паўднёва-заходніх гаворках скланяюцца па 2-м скланенні як <i>жыто</i>: <i>ба́ц’ка, ба́ц’ку, ба́ц’кам</i>.

ЗАЙМЕННІК

АСАБОВЫЯ І ЗВАРОТНЫ ЗАЙМЕННІК У ГАВОРКАХ

АГУЛЬНАПАШЫРАНЫЯ
ФОРМЫ, ЯКІЯ СУПАДАЮЦЬ
З ЛІТАРАТУРНАЙ МОВАЙ

МЫ, ВЫ

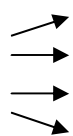
МУ, ВУ (паўднёвыя гаворкі)
В'І, В'ІТЭ (гаворкі Брэсцкай вобласці)

**ЙОН, ЙАНА, ЙАНО,
ЙАНЫ**

ЙЕНА, ЙЕНО, ЙЕНЫ (паўднёва-заходнія екаючыя гаворкі)
ВОН, ВОНА, ВОНО, ВОНЫ (паўднёвыя гаворкі)

М'АН'Ё, Ц'АБ'Ё, С'АБ'Ё

М'ІН'Ё, Ц'ІБ'Ё, С'ІБ'Ё (паўночна-ўсходнія гаворкі з дысімілятыўным яканнем)
М'ЕН'Ё, Ц'ЕБ'Ё, С'ЕБ'Ё (паўднёва-заходнія екаючыя гаворкі)
МЭНЭ, ТЭБЭ, СЭБЭ (гаворкі Брэсцкага Палесся)
Ц'Е, С'Е (гаворкі захаду Брэстчыны і Гродзеншчыны)

ЙАГО

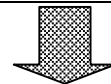
ЙАГА (гаворкі паўночных раёнаў Мінскай вобласці)

ЙАЙЁ, ЙОЙ

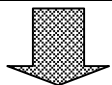
ЙІЙЁ, ЙЕЙ (паўночна-ўсходнія гаворкі)
ЙЕЙЁ (ЙЕЙЁ), ЙІЙІ (паўднёва-заходнія гаворкі)

ДЫАЛЕКТНЫЯ ВАРЫЯНТЫ

УКАЗАЛЬНЫЯ ЗАЙМЕННІКІ Ў ГАВОРКАХ

**АГУЛЬНАПАШЫРАНЫЯ
ФОРМЫ, ЯКІЯ СУПАДАЮЦЬ
З ЛІТАРАТУРНАЙ МОВАЙ**

ГЭТЫ

(указвае на прадмет, які
знаходзіцца ў непасрэднай
блізкасці)

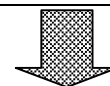
ТОЙ

(указвае на аддалены прадмет)

ГЭТАК'І

(ужываецца пры прыметніках і
ўзмацняе якасную прымету
прадмета)

ДЫАЛЕКТНЫЯ ВАРЫЯНТЫ

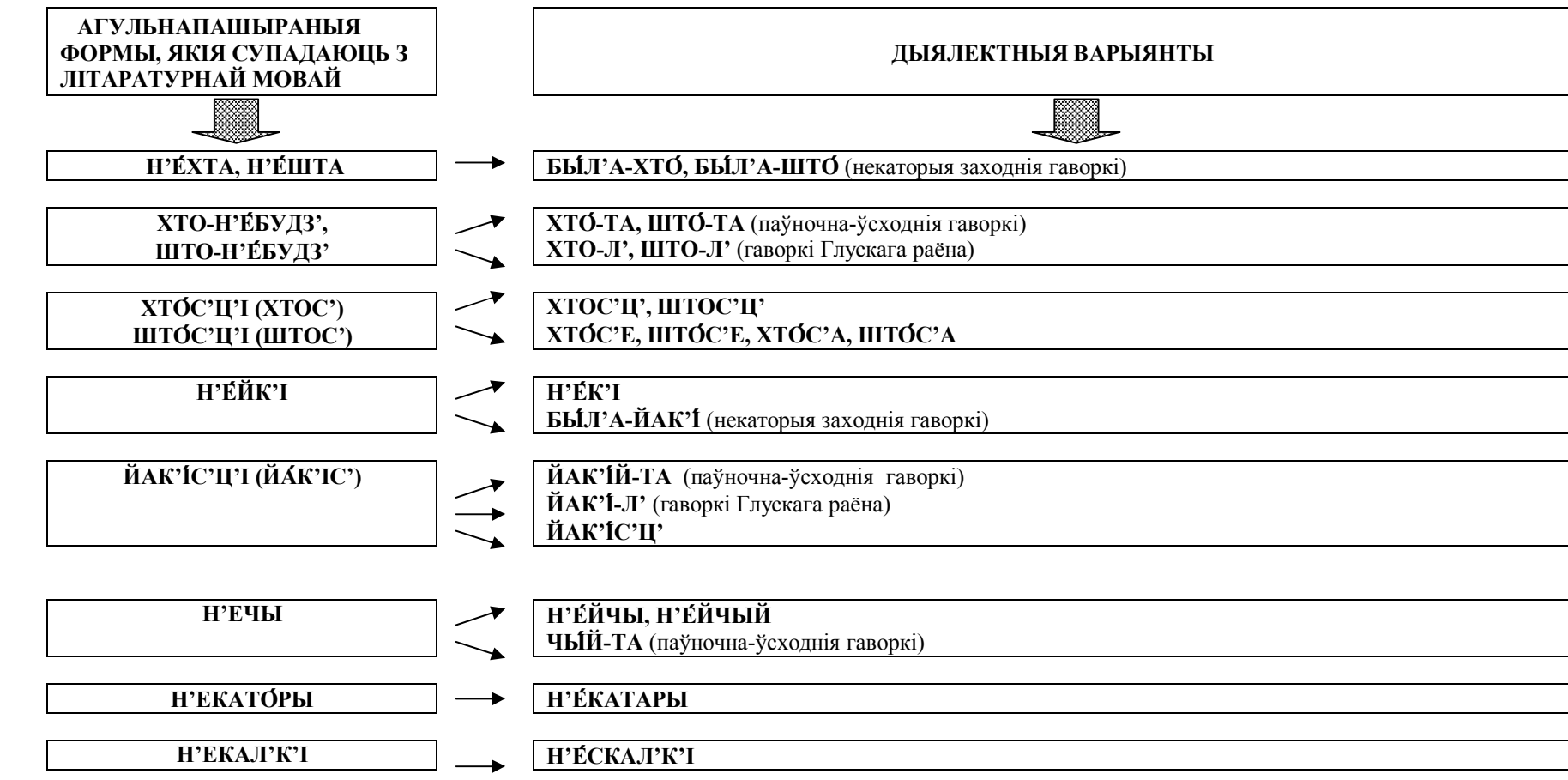

Г'ЁТЫ, ГЭТОЙ, ГЭТАТ (заходнія гаворкі)
ЙЁТЫ, ЙЁТАТ (усходнія гаворкі)
ВАТЭТЫ, ОДЭТЫ, ВАЦ'ЁТЫ (паўднёва-заходнія гаворкі)
ГЭНЫ (паўночна-заходнія гаворкі)

ТЫЙ
ТЭЙ
ТОТ

ГЭДАК'І
ГЭДЫК'І

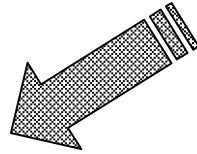
НЕАЗНАЧАЛЬНЫЯ ЗАЙМЕННІКІ Ў ГАВОРКАХ*

* У некаторых сярэднебеларускіх і паўднёва-заходніх гаворках у ролі неазначальных выступаюць адносныя займеннікі *хто, што, які*.

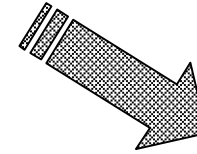
П Р Ы М Е Т Н І К

КАРОТКІЯ ПРЫМЕТНІКІ Ў ГАВОРКАХ

РАСПАЎСЮДЖАНАСЦЬ

У паўночна-ўсходніх гаворках распаўсюджана шырэй, чым у літаратурнай мове:
здароў, х'іц'ор, рад, пів'ен, варт

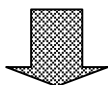
УЖЫВАННЕ

Ужываецца ў функцыі:

- **АЗНАЧЭННЯ:** *высо́к ав'ос, густы́ парэ́чк'і*, найчасцей у складзе “пастаянных” фальклорных эпітэтаў: *йа́с'ен м'е́с'ац, з'ал'о́н дубо́к, с'іва́ кан'а́ с'адла́ц'*
- **ВЫКАЗНІКА:** *йон гувурл'іў, муш йайае́ скуп, пастух'і прыцав'іты*, найчасцей у складзе ўстойлівых зваротаў, формах пажадання і ветлівасці: *гол йак сако́л, сыт на го́рла, в'ал'ік расц'і́, будз' здароў*

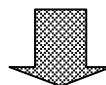
КРЫТЭРЫ РАЗМЕЖАВАННЯ КАРОТКІХ І СЦЯГНУТЫХ ФОРМ ПРЫМЕТНІКАЎ У ГАВОРКАХ

ПАРАДЫГМАТЫЧНЫ

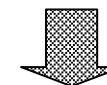
Сцягнутыя прыметнікі, у адрозненне ад кароткіх, маюць формы ўскосных склонаў:
сыру́ ваду́, но́ву хату́

СІНТАКСІЧНЫ

У сцягнутых прыметнікаў пераважна атрыбутыўная функцыя, а ў кароткіх – прэдыкатыўная:
с'ін'е мо́ра – мо́ра ста́ла с'ін'е
(сцягнуты прыметнік) (кароткі прыметнік)

АКЦЭНТАЛАГІЧНЫ*

У сцягнутых прыметнікаў націск прыпадае на той самы склад, што і ў поўных, у кароткіх націск можа перамяшчацца:

кра́сная кал'іна
↙ ↘
кра́сна кал'іна *красна́ каліна*
(сцягнуты прыметнік) (кароткі прыметнік)

* Гэты крытэрыі можна выкарыстоўваць у якасці дапаможнага.

СТУПЕНІ ПАРАЎНАННЯ ПРЫМЕТНІКАЎ У ГАВОРКАХ

ВЫШЭЙШАЯ

СІНТЭТЫЧНЫ СПАСАБ			АНАЛІТЫЧНЫ СПАСАБ
<p>з дапамогай суфікса <i>-эйш (-ейш)</i> <i>старэйшы за м'ан'е,</i> <i>даражэйшы ад в'оску,</i> <i>с'м'ал'ейшы за йаго'</i> Пашыраны ва ўсіх гаворках</p>	<p>з дапамогай суфікса <i>-эй (-ей, -ай)</i> <i>смачн'ей за м'од,</i> <i>даўжэй за ноч,</i> <i>х'ітрэй ад ц'аб'е'</i> Пашыраны ў гаворках Віцебскай, Магілёўскай, Гомельскай абласцей</p>	<p>з дапамогай суфікса <i>-ш (-ч, -шч)</i> <i>шы́ршы, ву́жшы,</i> <i>ду́жчы, вы́шчы, харо́-</i> <i>шчы, ц'а́жчы</i> Пашыраны ў паўднёва- заходніх гаворках</p>	<p>з дапамогай прыслоўя <i>больш</i> <i>бол'ш выс'ок'і, больш згаво́рл'івы</i> Мала ўласцівы народным гаворкам</p>

НАЙВЫШЭЙШАЯ

СІНТЭТЫЧНЫ СПАСАБ	АНАЛІТЫЧНЫ СПАСАБ
<p>з дапамогай прыстаўкі <i>най-</i> <i>найсаладз'ейшы, найл'е́пшы, найбо́л'шы</i></p>	<p>з дапамогай займенніка <i>са́мы і прыслоўя на́дта</i> <i>са́мы сало́дк'і, са́мы м'е́н'шы, на́дта</i> <i>в'ал'ік'і</i></p>

СКЛАНЕННЕ ПРЫМЕТНІКАЎ КАНЧАТКІ ПРЫМЕТНІКАЎ МУЖЧЫНСКАГА РОДУ Ў БЕЛАРУСКІХ ГАВОРКАХ

СКЛОН	КАНЧАТКІ І ТЭРЫТОРЫЯ ІХ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
НАЗОЎНЫ	<p style="text-align: center;">-ый (-ій) <i>мыладый, разумный, гладк'ій, доўг'ій</i> (гаворкі паўночна-ўсходніх раёнаў Віцебшчыны, усходніх раёнаў Магілёўшчыны, паўднёвых раёнаў Брэстчыны)</p> <p style="text-align: center;">-ей (-эій) <i>л'охк'ей, глух'эй, таўстэй, бал'шэй</i> (гаворкі ўсходніх раёнаў Віцебскай і Магілёўскай абласцей, некаторыя гаворкі Брэсцкай вобласці)</p>
РОДНЫ	<p style="text-align: center;">-ого (-аго) <i>маладо́го, б'аро́заваго</i> (гаворкі з няпоўным аканнем)</p> <p style="text-align: center;">-ого (-его) <i>добра́го, с'ін'его</i> (гаворкі з оканнем)</p> <p style="text-align: center;">-ыга (-ьга) <i>ро́дныга, харо́шъга</i> (гаворкі з дысімілятыўным аканнем)</p>
ДАВАЛЬНЫ	дыялектныя канчаткі не адзначаны

СКЛОН	КАНЧАТКІ І ТЭРЫТОРЫЯ ІХ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
ВІНАВАЛЬНЫ	як у назоўным або родным склоне
ТВОРНЫ	<p style="text-align: center;">-ум с'і́ум, жы́іум (паўднёва-заходнія гаворкі)</p> <p style="text-align: center;">-ьм жы́ўт'ьм, но́ьм (паўночна-ўсходнія гаворкі)</p>
МЕСНЫ	<p style="text-align: center;">-ам (-ьм) на чо́рнам, у но́вам, у с'в'е́жым, у до́ўгым (паўночна-ўсходнія гаворкі)</p> <p style="text-align: center;">-ом на сухо́м, у чужо́м (паўднёва-заходнія гаворкі)</p> <p style="text-align: center;">-ум у про́шлум, у с'і́н'ум (паўднёва-заходнія гаворкі і некаторыя гаворкі Полаччыны і Магілёўшчыны)</p> <p style="text-align: center;">-ому об до́брому, об мо́лодому (брэцкія гаворкі)</p> <p style="text-align: center;">-ему (-эму) у л'е́тн'ему, у гу́стэму (гаворкі Брэсцкага, Пінскага, Кобрынскага раёнаў)</p>

КАНЧАТКІ ПРЫМЕТНІКАЎ НІЯКАГА РОДУ Ў БЕЛАРУСКІХ ГАВОРКАХ

СКЛОН	КАНЧАТКІ І ТЭРЫТОРЫЯ ІХ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
НАЗОЎНЫ	<p style="text-align: center;"> <i>-оe</i> <i>мoлoдoйe, зымoвoйe</i> (oкaючыя гaвoркi) <i>-oя (-aя)</i> <i>худoйa, в'ac'oлaйa</i> (гaвoркi з пoўным aкaннeм i якaннeм) <i>-oё (-aё, -яё)</i> <i>сyxойo, глыбoкaйo, с'iн'aйo</i> (гaвoркi з н'япoўным aкaннeм) <i>-ee (-эe)</i> <i>в'eл'iк'eйe, нoвэiе</i> (гaвoркi пoўдн'я Брэстчыны) <i>-o, -e (-э) – сцягнутыя кaнчaткi</i> <i>мoлoдoб, л'этн'e, дoбрэ</i> (пaўдн'эвa-зaxoдн'я гaвoркi) </p>
РОДНЫ	<p style="text-align: center;"> як у прыметніках мужчынскага роду: <i>-oгo (-aгo), -oгo (-eгo), -ыгa (-ьгa)</i> </p>
ДАВАЛЬНЫ	<p style="text-align: center;">дыялектныя канчаткі не адзначаны</p>
ВІНАВАЛЬНЫ	<p style="text-align: center;">як у назоўным або родным склонах</p>
ТВОРНЫ	<p style="text-align: center;"> як у прыметніках мужчынскага роду: <i>-ум (-ьм)</i> </p>
МЕСНЫ	<p style="text-align: center;"> як у прыметнікаў мужчынскага роду: <i>-ам (-ьм), -ом, -ум, -ому, -ему (-эму)</i> </p>

КАНЧАТКІ ПРЫМЕТНІКАЎ ЖАНОЧАГА РОДУ Ў БЕЛАРУСКІХ ГАВОРКАХ

СКЛОН	КАНЧАТКІ І ТЭРЫТОРЫЯ ІХ РАСПАЎСЮДЖАННЯ	СКЛОН	КАНЧАТКІ І ТЭРЫТОРЫЯ ІХ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
НАЗОЎНЫ	<p><i>-а – сцягнуты канчатак халодна, харо́ша, красы́ва</i> (гаворкі Мінскай, Гродзенскай, Брэсцкай і часткова Гомельскай абласцей)</p> <p><i>-ыя (-ія)</i> <i>л'охкыйы, з'ал'оны́я, л'ётн'і́я</i> (гаворкі Віцебскай і Магілёўскай абласцей)</p>	ВІНАВАЛЬНЫ	<p><i>-у – сцягнуты канчатак поўну, маладу́, б'э́лу</i> (паўднёва-заходнія і некаторыя сярэднебеларускія гаворкі)</p> <p><i>-аю (-яю)</i> <i>но́вайу, с'ін'і́у</i> (паўночна-ўсходнія гаворкі)</p>
РОДНЫ	<p><i>-ое (-ае, -яе)</i> <i>сухо́йе, бага́тайе, с'ін'а́е</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p> <p><i>-оі (-еі)</i> <i>густо́йі, моладз́іі, сух'е́іі</i> (некаторыя паўднёва-заходнія гаворкі)</p> <p><i>-ые (-іе), -ыя (-ія)</i> <i>сух'і́е, густы́іе, малады́я</i> (некаторыя гаворкі Магілёўскай і Гомельскай абласцей)</p>	ТВОРНЫ	<p><i>-эй</i> <i>крута́й гаро́й, м'яладз́і дз'е́ўкы́</i> (паўночна-ўсходнія і некаторыя паўднёвыя гаворкі)</p> <p><i>-ыю (-ію)</i> <i>з'ал'оны́у, с'ін'і́у</i> (гаворкі Брэсцкай вобласці)</p>
ДАВАЛЬНЫ	<p><i>-ей (-эй)</i> <i>к высо́к'ей, к крута́й</i> (паўночна-ўсходнія гаворкі)</p> <p><i>-уй (ненаціскны канчатак)</i> <i>к ц'о́мну́й, в'ал'і́ку́й</i> (паўднёва-заходнія гаворкі, пераважна брэсцкія)</p>	МЕСНЫ	<p><i>-уй</i> <i>у крэ́маву́й ко́фці'і, на калхо́зну́й рабо́ці'і</i> (асобныя гаворкі Мінскай, Гродзенскай і Магілёўскай абласцей)</p> <p><i>-оі</i> <i>у чужо́йі, дарогóйі</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)</p>

КАНЧАТКІ ПРЫМЕТНІКАЎ МНОЖНАГА ЛІКУ Ў БЕЛАРУСКІХ ГАВОРКАХ

СКАЛОН	КАНЧАТКІ І ТЭРЫТОРЫЯ ІХ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
НАЗОЎНЫ	<p style="text-align: center;">-ея (-еe, -eі) <i>дорог'е́я, сух'е́я, старэ́е, бол'шэ́е, сырэ́і, залатэ́і</i> (гаворкі Віцебшчыны, Магілёўшчыны, паўднёва-заходніх раёнаў Брэстчыны)</p> <p style="text-align: center;">-ые (-іe) <i>густы́е, харо́шыe, сух'і́e, дорог'і́e</i> (екаючыя гаворкі)</p> <p style="text-align: center;">-ые (-іі) <i>мо́цныі, золоты́і, дорог'і́і, сух'і́і</i> (гаворкі Брэстчыны і Піншчыны)</p> <p style="text-align: center;">-ы (-і) – сцягнутыя канчаткі <i>хоро́шы, зэлны́, стар'і́, сүх'і́</i> (гаворкі Піншчыны)</p>
РОДНЫ ДАВАЛЬНЫ ТВОРНЫ МЕСНЫ	дыялектныя канчаткі не адзначаны
ВІНАВАЛЬНЫ	як у назоўным склоне

ЛІЧЭБНІК

СКЛАНЕННЕ ЛІЧЭБНІКАЎ*

КОЛЬКАСНЫЯ ЛІЧЭБНІКІ

Адзін, адна, адно

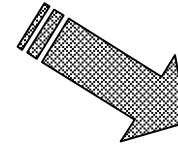
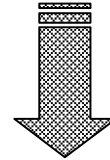
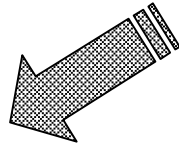
СКЛОН	АГУЛЬНАДЫЯЛЕКНЫЯ ФОРМЫ	ВУЗКАМЯСЦОВЫЯ ФОРМЫ
НАЗОЎНЫ	АДЗ'ІН, АДНА, АДНО	АННА, АННО, АННАЙА, АДНЭ
РОДНЫ	АДНАГО, АДНОЙ	АДНОГА, АДНОЙЕ, АДНАЙЕ
ДАВАЛЬНЫ	АДНАМУ, АДНОЙ	АДНОМУ, АДНОЙЕ
ВІНАВАЛЬНЫ	АДНАГО, АДНОЙ (АДЗ'ІН, АДНА, АДНО)	АННОЙЕ, АДНЫЙА
ТВОРНЫ	АДНЫМ, АДНОЙ	АННЫМ, АННОЙ
МЕСНЫ	(У) АДНЫМ, АДНОЙ	(У) АННЫМ, АННОЙ

* Неасабовыя і парадкавыя лічэбнікі ў гаворках маюць такія ж асаблівасці ў скланенні, што і прыметнікі.

Два, дзве

СКЛОН	АГУЛЬНАДЫЯЛЕКНЫЯ ФОРМЫ	ВУЗКАМЯСЦОВЫЯ ФОРМЫ
НАЗОЎНЫ	ДВА, ДЗ'В'Е	ДЗ'В'Е СЛՔՒВ'Е, ДЗ'В'Е В'АДРՁ
РОДНЫ	ДВУХ, ДЗ'В'УХ	ДВОХ, ДВЫХ; ДЗ'В'ОХ
ДАВАЛЬНЫ	ДВУМ, ДЗ'В'УМ	ДВОМ, ДВЫМ; ДЗ'В'ОМ
ВІНАВАЛЬНЫ	як назоўны або родны склон	як назоўны або родны склон
ТВОРНЫ	ДВУМА́	ДВО́М'І, ДВОМ'І́, ДВО́МЫ, ДВУ́МЫ, ДВАМА́М'І, ДВУМА́М'І́, ДВУМА́МЫ, ДВО́МА, ДВА́МА; ДЗ'В'УМА́, ДВУМ'А́
МЕСНЫ	(У) ДВУХ, ДЗ'В'УХ	У ДВОХ, ДВЫХ; ДЗ'В'ОХ

Тры, чатыры*

ТВОРНЫ СКЛОН

-М'А

трым'а́, чатырм'а́
(паўночна-ўсходнія гаворкі)

-М'І

тро́м'і, чатыро́м'і
(усходняя частка гаворак
Гомельскай і Магілёўскай
абласцей)

-АМ'І (-АМЫ)

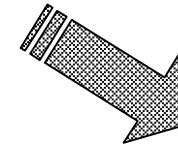
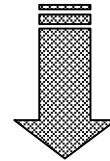
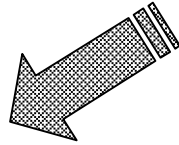
*трыма́м'і (-мы),
чатырма́м'і (-мы)*
(асобныя беларускія гаворкі)

* Лічэбнікі *тры, чатыры* маюць дыялектныя асаблівасці толькі ў канчатках творнага склону.

*Пяць – дзесяць,
адзінаццаць-дзевятнаццаць, дваццаць, трыццаць*

СКЛОН	ТЫПОВА ДЫЯЛЕКТНЫЯ КАНЧАТКІ
РОДНЫ МЕСНЫ	<p style="text-align: center;"><i>-ЁХ</i> <i>п'ац'о́х, с'ам'о́х, дз'іс'ац'о́х</i></p> <p style="text-align: center;"><i>-ІХ</i> <i>п'ац'і́х, п'атна́ццац'і́х</i></p>
ДАВАЛЬНЫ	<p style="text-align: center;"><i>-ОМ, -ІМ</i> <i>дз'ев'ац'о́м, двана́ццац'о́м,</i> <i>шасна́ццац'і́м</i></p>
ТВОРНЫ	<p style="text-align: center;"><i>-МІ, -МЫ</i> <i>п'ац'м'і́, п'атна́ццац'і́м'і</i> <i>два́ццац'і́м'і́, шасц'і́мы́, тры́ццац'і́мы́</i></p> <p style="text-align: center;"><i>-МА</i> <i>п'ац'ма́, шас'ма́, два́ццац'і́ма</i></p>

ЗБОРНЫЯ ЛІЧЭБНІКІ*

ТВОРНЫ СКЛОН

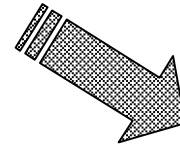
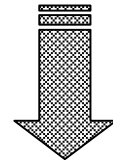
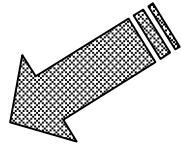
-ІМІ (-ЫМІ)
двайі́м'і, трайі́м'і,
чац'в'ары́м'і
(агульнараспаўсюджаныя
формы)

-ІМА (-ЫМА)
двайі́ма, трайі́ма,
чац'в'ары́ма
(паўднёва-заходнія гаворкі)

-ІМ (-ЫМ)
(Творны = Давальны)
двайі́м, трайі́м,
чац'в'ары́м
(паўночна-ўсходнія гаворкі)

* Зборныя лічэбнікі маюць дыялектныя асаблівасці толькі ў канчатках творнага склону.

*Дыялектныя варыянты лічэбніка
абодва*

АБА́ДВА
(большасць гаворак)

АБУ́ДВА
(гаворкі Мінскай, усходу Гродзенскай і Брэсцкай, захаду Гомельскай абласцей)

ОБ'І́ДВА
(гаворкі поўдня Брэсцкай вобласці)

ДЗЕЯСЛОЎ

АСАБЛІВАСЦІ ЎЖЫВАННЯ ІНФІНІТЫЎНЫХ СУФІКСАЎ У ЛІТАРАТУРНАЙ І ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ

моўная раз- навіднасць суфікс	ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА	ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА
-Ц'	Спалучаецца з асновай на ГАЛОСНЫ <i>хадз'іц', мыц', жац'</i>	Можа спалучацца з асновай на ЗЫЧНЫ <i>прас'ц', клас'ц', н'ес'ц'</i> (гаворкі ўсходу Віцебскай, Магілёўскай і Гомельскай абласцей)
-Ц'І	Спалучаецца з асновай на ЗЫЧНЫ <i>н'эс'ц'і, пл'эс'ц'і, дав'эз'ц'і</i>	Можа спалучацца з асновай на ГАЛОСНЫ <i>ваз'іц'і, кас'іц'і, раб'іц'і</i> (<i>ходзіты, жаіты, робіты</i>) (гаворкі паўднёва-заходніх раёнаў Беларусі)
-ЧЫ	Спалучаецца з асновай на ЗАДНЕЯЗЫЧНЫ <i>б'эгчы, с'экчы</i>	пры аснове на ЗАДНЕЯЗЫЧНЫ <ul style="list-style-type: none"> • можа замяняцца суфіксам <i>-ці (-ты)</i> <i>б'эгці'і, стрыгці'і, пэкты, помогты</i> (гаворкі поўдня Беларусі) • ужывальнымі з'яўляюцца формы <i>н'еч, с'еч, памоіи, с'ец</i> (гаворкі Віцебскай і Магілёўскай абласцей)

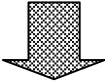
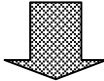
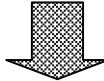
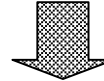
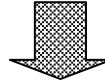
ДЗЕЯСЛОВЫ З РОЗНЫМІ АСНОВАМІ Ў ЛІТАРАТУРНАЙ І ДЫЯЛЕКТНАЙ МОВЕ

моўная раз- навіднасць	ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА	ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА
тып асновы		
АСНОВА НА ЗАДНЕЯЗЫЧНЫ	<p>Адзначаецца чаргаванне заднеязычных з шыпячымі ў формах 2-й і 3-й асобы адзіночнага ліку і 1-й і 2-й асобы множнага ліку</p> <p><i>б'ерагу́ – б'еражэ́ш, б'еражэ́,</i> <i>б'еражо́м, б'еражэ́ц'е – б'ерагу́ц'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Выраўноўванне асновы на заднеязычны <i>б'агу́, б'аг'іш, б'аг'іц', б'аг'ім, б'аг'іц'о, б'агу́ц'</i> (гаворкі ўсходніх раёнаў Магілёўскай і Віцебскай абласцей) • Выраўноўванне асновы на шыпячы <i>сэчу́, сэч'эш, сэч'е́ сэч'емо́, сэч'етэ́, сэчу́т</i> (палескія гаворкі) • Чаргаванне заднеязычных з шыпячымі ў 1-й асобе множнага ліку <i>с'еку́, с'ечэ́ш, с'ечэ́, с'еко́м, с'ечэ́ц'е, с'еку́ц'</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)

моўная раз- навіднасць тып асновы	ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА	ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА
АСНОВА НА ЗУБНЫ	<p>Адзначаецца чаргаванне цвёрдых зубных, на якія заканчваюцца асновы дзесловаў І-га спражэння, з іх мяккімі адпаведнікамі</p> <p><i>н'асу́ – н'ас'ёш, н'ас'ё, н'ас'ом, н'ас'ёц'е – н'асу́ц'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Выраўноўванне асновы па цвёрдым варыянце <i>іду́, ідэ́ш, ідэ́, ідэ́м, ідэ́тэ́, іду́т'</i> (гаворкі поўдня Брэстчыны) • Выраўноўванне асновы па мяккім варыянце <i>нос'у́, нос'іш, нос'е нос'ім, нос'іц'е, нос'уц'</i> (некаторыя гаворкі Гомельшчыны і Брэстчыны) • Чаргаванне цвёрдых і мяккіх зубных у 1-й асобе множнага ліку <i>н'асу́, н'ас'ёш, н'ас'ё, н'ас'ом, н'ас'ёц'е, н'асу́ц'</i> (паўднёва-заходнія гаворкі)

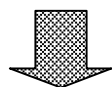
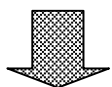
моўная раз- навіднасць тып асновы	ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА	ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА
АСНОВА НА ГУБНЫ	<p>Адзначаецца чаргаванне губнога са спалучэннем “губны + л’”, характэрнае для дзесловаў II-га спражэння <i>л’убл’у – л’уб’іш, л’уб’іц’, л’уб’ім, л’уб’іц’е, л’уб’ац’</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Выраўноўванне асновы на губны <i>л’уб’у, л’уб’іш, л’уб’іц’, л’уб’ім, л’уб’іц’е, л’уб’ац’</i> (некаторыя паўднёва-заходнія гаворкі) • Наяўнасць спалучэння “губны + л’” ва ўсёй парадыгме <i>лаўл’у, лоўл’іш, лоўл’е лоўл’ім, лоўл’іц’е, лоўл’ац’</i> (паўднёвыя гаворкі) • Чаргаванне губнога са спалучэннем “губны + л’” ў 3-й асобе множнага ліку <i>лаўл’у, лóв’іш, лóв’іц’, лóв’ім, лóв’іц’е, лоўл’ац’</i> (паўднёвыя гаворкі) • Нарашчэнне <i>л’</i> замест <i>л’</i> <i>ловй’у, л’убй’у</i> (паўднёвыя гаворкі)

ДЫЯЛЕКТНЫЯ ВАРЫЯНТЫ ПОСТФІКСА *-СЯ* Ў ЗВАРОТНЫХ ДЗЕЯСЛОВАХ

				
-С'А уласцівы для большасці гаворак	-СА уласцівы для гаворак поўдня Беларусі	-С'О (-СО) уласцівы для гаворак поўдня Беларусі	-С'Е (-СЭ) уласцівы для палескіх гаворак	-С'І (-С'), С'У уласцівы для гаворак з дысімільятыўным тыпам акання і якання
<i>мы́с'а,</i> <i>купáлас'а</i>	<i>мы́са,</i> <i>купáласа</i>	<i>мы́с'о (-со),</i> <i>купáлас'о (-со)</i>	<i>мы́с'е (-сэ),</i> <i>купáлас'е (-сэ)</i>	<i>купáлас'і (-с'),</i> <i>тарапл'у́с'у</i>

СПРАЖЭННЕ ДЗЕЯСЛОВАЎ У ГАВОРКАХ
ФОРМЫ 3-Й АСОБЫ ЦЯПЕРАШНЯГА
І БУДУЧАГА ПРОСТАГА ЧАСУ АДЗІНОЧНАГА ЛІКУ

I-е СПРАЖЭННЕ

ПАЎДНЁВА-ЗАХОДНЯ
ГАВОРКІ

БЕЗ –Ц’

б’арэ́, н’ас’е́, граб’е́

ПАЎНОЧНА-ЎСХОДНЯ
ГАВОРКІ

З –Ц’

б’арэ́ц’, н’ас’е́ц’, граб’е́ц’

ПАЎДНЁВА-ЗАХОДНЯ і
ПАЎНОЧНА-ЎСХОДНЯ
ГАВОРКІ

З –Ц’

но́с’іц’, гаво́рыц’, ко́с’іц’

СЯРЭДНЕБЕЛАРУСКІЯ
ГАВОРКІ

БЕЗ –Ц’ (калі націск

падае на аснову)

но́с’а, гаво́ра, ко́с’а

З –Ц’ (калі націск падае

на канчатак)

л’ажы́ц’, гл’адз’і́ц’

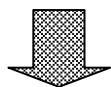
ДЫЯЛЕКТНЫЯ ФОРМЫ ДЗЕЯСЛОВАЎ ЦЯПЕРАШНЯГА І БУДУЧАГА ПРОСТАГА ЧАСУ МНОЖНАГА ЛІКУ

асоба спражэнне	1-я асоба	2-я асоба	3-я асоба
I-е СПРАЖЭННЕ	<p>форма з націскным канчаткам</p> <ul style="list-style-type: none"> • -ем <i>в'адз'ём, н'ас'ём, кладз'ём</i> • -мо <i>в'адз'емó, н'ас'емó, кладз'емó</i> (гаворкі заходніх раёнаў Гродзенскай вобласці і паўднёва-заходняй часткі Брэсцкай вобласці) <p>форма з ненаціскнымі канчаткамі</p> <ul style="list-style-type: none"> • -ім (-ьм) <i>кóл'ім, м'ёл'ім (м'ел'м)</i> (гаворкі з дысімілятыўным яканнем) • -ам <i>м'ёл'ам, пól'ам</i> (гаворкі з недысімілятыўным поўным яканнем) • -ем (-емо) <i>кóл'ем, пól'ем, кóл'емо, пól'емо</i> (гаворкі з еканнем) • -ым <i>кóлым, мэ́лым</i> (гаворкі з зацвярдзелымі зычнымі перад галоснымі перядняга рада) 	<p>форма з націскным канчаткам</p> <p style="text-align: center;">-о</p> <p style="text-align: center;"><i>жн'іц'ó, с'ак'іц'ó, б'арыц'ó</i> (гаворкі паўночна-ўсходняга дыялекту)</p> <p>форма з націскам на тэматычным галосным</p> <p style="text-align: center;"><i>ідз'éц'е, н'ас'éц'е</i> (асобныя гаворкі Гродзенскай і заходняй часткі Брэсцкай абласцей)</p>	<p>форма з ненаціскным канчаткам</p> <p style="text-align: center;">-ац'</p> <p style="text-align: center;"><i>дрэм'ац', чытáйац', нашы́ац'</i> (сярэднебеларускія гаворкі)</p>

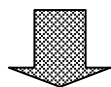
асоба спражэнне	1-я асоба	2-я асоба	3-я асоба
II-е СПРАЖЭННЕ	<p>форма з націскным канчаткам -ом <i>гл'адз'ом, с'адз'ом, л'ац'ом</i> (гаворкі паўночнай часткі Мінскай і Віцебскай абласцей)</p>	<p>як I-е спражэнне</p>	<p>форма з націскным канчаткам -ац' і ненаціскным канчаткам -уц' <i>с'ідз'ац', л'іж'ац'</i> і <i>л'эчуц', пр'оцуц'</i> (паўночна-ўсходнія гаворкі)</p>

ФОРМЫ БУДУЧАГА СКЛАДАНАГА ЧАСУ Ў ГАВОРКАХ

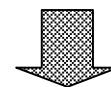
СКЛАДАНАЯ
(АНАЛІТЫЧНАЯ) ФОРМА

УТВАРАЕЦЦА
пры дапамозе формаў дзеяслова
БЫЦЬ
бўду гавары́ць, бўдз'еш спа́ць
(характэрна для літаратурнай
мовы і большасці гаворак)

УТВАРАЕЦЦА
пры дапамозе формаў дзеяслова
МЕЦЬ
ма́йу кас'і́ць, ма́йеш сказа́ць
(характэрна для гаворак асобных
раёнаў Гродзенскай, Брэсцкай і
заходніх раёнаў Мінскай абласцей)

УТВАРАЕЦЦА
пры зліцці інфінітыва і асабовых
формаў старажытнага
дапаможнага дзеяслова
ИМУ, ИМЕШ, ИМЕ,
ИМЕЦЕ, ИМУЦЬ
маўча́ць'му, маўча́ць'м'еш,
маўча́ць'м'ец'е, маўча́ць'муц'
(характэрна для паўднёва-
заходніх гаворак)

ФОРМЫ ЗАГАДНАГА ЛАДУ Ў ГАВОРКАХ

АСОБА І ЛІК	ФОРМЫ І ТЭРЫТОРЫЯ ІХ РАСПАЎСЮДЖАННЯ
<p style="text-align: center;">2-я асоба адзіночнага ліку</p>	<p style="text-align: center;">У паўночна-ўсходніх гаворках у выніку перамяшчэння націску з канчатка на аснову ўзнікаюць формы <i>зроб, загон', пасодз'</i></p>
<p style="text-align: center;">2-я асоба множнага ліку</p>	<ul style="list-style-type: none"> • У паўночна-ўсходніх гаворках пераважае форма на <i>-іц'е (-ыц'е), -іц'а (-ыц'а), -іц'і н'ас'іц'е, б'арыц'е, н'ас'іц'а, б'арыц'а</i> • У паўднёва-заходніх гаворках дамінуюць формы на <i>-ец'е (-ец'а), н'ас'ец'е, ідз'ец'е, н'ас'ец'а, ідз'ец'а</i> • У брэсцкіх гаворках сустракаюцца формы на <i>-тэ б'ерытэ, н'ес'ітэ</i>
<p style="text-align: center;">1-я асоба множнага ліку</p>	<ul style="list-style-type: none"> • У паўночна-ўсходніх гаворках супадае з формай 1-й асобы множнага ліку абвеснага ладу <i>жн'ом, запал'ім, сп'ім</i> • У паўднёва-заходніх гаворках пераважае форма на <i>-ем пав'аз'ём, н'ас'ём, сп'ем</i> • У паўднёвых гаворках дзесловы, якія ў 2-й асобе адзіночнага ліку загаднага ладу маюць нулявы канчатак, заканчваюцца на <i>-ма (-мо) с'адз'ма, гл'ан'мо</i>

ДЗЕЕПРЫМЕТНІК

ФОРМЫ ДЗЕЕПРЫМЕТНІКАЎ У ГАВОРКАХ*

ФОРМЫ	УЖЫВАННЕ Ў ДЫАЛЕКТНАЙ МОВЕ
незалежнага стану прошлага часу	<ul style="list-style-type: none"> • У дыялектах, як і ў літаратурнай мове, ужывальныя формы з суфіксам <i>-л-жы́та пал'эглайе, гвозд заржав'элы</i> • Формы з суфіксамі <i>-н-</i> і <i>-т-</i> размяжоўваюцца інакш, чым у літаратурнай мове <i>зжа́ны ав'ос, апра́н'ены чалав'эк, замкн'обны́а дз'в'эры і сабра́тыйа гробы́, парва́тыйа нагав'іцы, йа́гатк'і пазб'іра́тыйа</i>
залежнага стану прошлага часу	<p style="text-align: center;">У дыялектнай мове ўжывальныя формы з суфіксамі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>-н-, -ен-, -ан-, -он-, -т-: дз'іц'а нако́рмл'енайе, пл'ец' спл'е́ц'енайа, йе́жа зва́ранайа, бу́л'ба таўчо́найа, рубя́шка памы́тайа</i> (агульнапашыраныя формы) • <i>-ын-, -ьн-, -ьн-^{**}: прыйшо́ў зыха́кыный, адз'о́жа ку́пл'ьнайа, ко́н'і атму́здъны</i> (формы, характэрныя для паўночна-ўсходніх гаворак)

* Формы дзеепрыметнікаў незалежнага і залежнага стану цяперашняга часу для дыялектнай мовы нехарактэрныя.

** Гэтыя суфіксы з'яўляюцца фанетычнымі варыянтамі суфікса *-ан-*.

ДЗЕЕПРЫСЛОЎЕ

ФОРМЫ ДЗЕЕПРЫСЛОЎЯЎ У ГАВОРКАХ

ФОРМЫ НЕЗАКОНЧАНАГА ТРЫВАННЯ

УТВАРАЮЦЦА

ад асновы дзеясловаў цяперашняга часу з дапамогай суфіксаў

- **-учы** (ад дзеясловаў I-га спражэння)
-ачы (ад дзеясловаў II-га спражэння)
йёдучы, пол'учы, стойачы, роб'ачы
(агульнапашыраныя формы)
- **-учы** (ад дзеясловаў II-га спражэння)
гаворучы, кос'учы, нос'учы
(гаворкі ўсходняй часткі Магілёўскай і паўднёвай часткі Віцебскай абласцей)
- **-ічы**
с'ёдз'ічы, нос'ічы, прос'ічы
(паўночна-ўсходнія гаворкі)
- **-ечы:**
кос'ечы, сэдз'ечы, гаворэчы
(паўднёва-заходнія гаворкі)
- **-а** (дзеепрыслоўі мужчынскага і ніякага роду)
кос'іц' стойа, чытайіц' л'ажá
(паўночна-ўсходнія гаворкі і гаворкі Прыпяцкага Палесся)

ФОРМЫ ЗАКОНЧАНАГА ТРЫВАННЯ

УТВАРАЮЦЦА

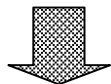
ад асновы інфінітыва з дапамогай суфіксаў

-ўшы, -шы*
адышоўшы, згул'аўшы
(агульнапашыраныя формы)

* У некаторых паўночна-ўсходніх і сярэднебеларускіх гаворках такія формы ўжываюцца на месцы асабовых форм дзеясловаў прашлага часу: *м'еўшы трох сыноў, сонца ўжо зайшоўшы*.

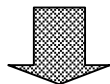
П Р Ы С Л О Ў Ё

АДРОЗНЕННІ Ў ФУНКЦЫЯНАВАННІ ПРЫСЛОЎЯЎ У ДЫАЛЕКТНАЙ І ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ

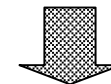
АДРОЗНЕННІ Ў СЛОВАЎТВАРЭННІ

дыялектныя прыслоўі ўтвараюцца з дапамогай спецыфічных фармантаў, напрыклад,
напрасць (літ. *напрасці*)
с'іло́м (літ. *сілай*)
ту́така (літ. *тут*)

АДРОЗНЕННІ Ў ЛЕКСІКА- СІНТАКСІЧНАЙ СПАЛУЧАЛЬНАСЦІ

напрыклад,
у літаратурнай мове *страшна* азначае 'боязна' і выконвае ролю выказніка (*йму зраб'ілас'а стра́шна*), а ў дыялектнай мове гэтае прыслоўе азначае 'добра, вельмі' і выступае як акалічнасць спосабу дзеяння (*йон разу́мны, стра́шно ўс'о пан'імайе*)

АДРОЗНЕННІ Ў СТУПЕНІ СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЙ АКТЫЎНАСЦІ

напрыклад,
у дыялектнай мове магчымыя формы
зарабо́тл'іво ('добра аплачваецца')
кам'ёдно, мадэ́сна ('смешна')